

ROMA CUMHURİYET DÖNEMİ'NDE PONTOS'DA YAPILAN DÜZENLEMELER

Mehmet OKTAN

Anahtar Kelimeler: Pontos • Lucullus • Pompeius • Caesar • Antonius

Keywords: Pontus • Lucullus • Pompeius • Caesar • Antonius

Özet:

Bu çalışmada, Pergamon krallığının M.Ö. 133 yılında miras bırakılmasından sonra Anadolu'ya kalıcı olarak yerleşmeye yönelik ilk adımı atan Romalılara karşı verdiği uzun soluklu mücadeleyi kaybeden Mithradates VI Eupator'un kraliyet topraklarının eyalet olarak düzenleme süreci irdelenmiştir. Çalışmanın başlangıcını mücadeleyi Pontos'a kaydırarak krala karşı yürütülen savaşın kazanılmasında önemli bir rol oynayan Lucius Licinius Lucullus'un bölgede yaptığı çalışmalar oluşturmaktadır. Bunu Lucullus'tan görevi teslim aldıktan sonra krala nihai darbeyi vuran ve bölgeyi eyalet haline getiren Gnaeus Pompeius Magnus'un bölgede yaptığı sınır düzenlemeleri, kendi adıyla bölgede yürürlüğe giren lex Pompeia'nın onaylanma aşamasında yaşanan gelişmeler ve yasa üzerine yapılan bazı değerlendirmeler takip etmektedir. Son bölümde ise Roma eyaleti haline getirilen krallık topraklarını geri almak isteyen kralın oğlu Pharnakes'i yenilgiye uğratan Iulius Caesar'ın bölgede yaptığı düzenlemeler ve Octavianus ile Roma topraklarını paylaşan Marcus Antonius'un kendisine kalan Pontos Bölgesi'nde yaptığı yeni düzenlemeler alınmaktadır.

Abstract: The arrangements in Roman Republic Period in Pontos.

This article investigates the process of Roman Province establishment on the former territory of the defeated Mithradates VI Eupator. The first arrangements to this end were made by Lucullus, who had maintained the campaign against Mithradates in this territory and he had wrought heavy damage on the king's forces and played an important role in winning this bitter campaign. Assessments are made of both the lex that later carried Pompey's name and of the regulations issued by Pompey Magnus, who had taken command of the campaign after lengthy disputes in the Senate, from Lucullus and who administered Mithradates final defeat and then established part of the kingdom as a province combined with Bithynia. Following this, the lengthy delay in the process of the ratifications of the rules made by Pompey to ad-

minister the province; a process which in the senate that lasted for two years from 61 to 59, whereby and finally still without senate approval, but under the authority of Ceasar, the lex of the province became legal, is enquired into. Also the question of when and under what circumstances the Lex Pompeia, as opposed to the previous regulations, was applied is addressed; and the contents of this lex in respect to births in the province, an issue of consequence due to the great population loss caused by warfare and related and other disasters, is investigated. In the final section some regulations made by Iulius Ceasar, who came to the area because of Pharnakes, Mithradates's son, who wanted to regain his ancestral kingdom from Rome but was defeated by Ceasar; and the important regulations and arrangements made by Marc Antony in Pontus, who had previously shared power in Rome with Octavian and Lepidus, and who then took control of the lands east of the Ionian Sea, is an aspect of this issue that is also enquired into.

1- Lucullus Tarafından Yapılan Düzenlemeler ve Pompeius'un Pontos'a Gönderilmesi

Anadolu'nun eyaletleşmesinde en önemli etkiyi sağlayan Mithradates VI Eupator'un topraklarını fiili olarak eyalet yapma girişimi ilkin, Mithradates'e karşı önemli başarılar elde eden Lucius Licinius Lucullus tarafından gerçekleştirilmek istenmiştir. Kral yakalanmadan bölgenin düzenlenmesi anlamsız olmasına karşın Lucullus, 70 yılı sonlarında tüm krallığı ele geçirildiğinden Armenia'ya kaçan kralın topraklarının eyalet olarak düzenlenmesinde kendisine eşlik etmesi için Roma'dan 10 kişilik bir heyet (*decem legati*) gönderilmesini talep etmiştir¹. Buna karşın Lucullus *decem legati* kurulu gelmeden faaliyetlerine başlamış ve askeri seferlerden fırsat bulduğu süre içerisinde bölgede düzenlemeler yapmıştır². Ancak ele geçirdiği bölgede yeterli kuvvet bırakmadan ve

talep ettiği *decem legati* kurulu gelmeden³ Lucullus'un mücadeleyi, kralı takip edip ele geçirmek arzusuyla Armenia Bölgesi'ne kaydırması yeni sorunları da beraberinde getirmiştir⁴. Çünkü Mithradates, Lucullus Armenia kralı Tigranes ile savaşırken Tigranes'in de askeri desteğiyle 68 yılı sonlarında topraklarına geri dönmüş ve bölgede bulunan az sayıdaki Roma kuvvetini ağır bir yenilgiye uğratmıştır. Roma'nın en fazla subayı kaybettiği savaşlardan biri olan bu önemli mağlubiyet sonrasında⁵ ve *decem legati* bölgenin eyalet olarak düzenlenmesi amacıyla geldiği sırada, kral gerek bölgedeki nüfuzunu gerekse ordu-suna katılımları arttırmış ve bölgede tekrar yeni bir heyecan yaratmayı başa-

¹ Cic. *ad. Att.* 13. 6a; Plut. *Luc.* 35. 5-6; Cass. Dio 36. 43. 2.

² Plut. *Luc* 20; App. *Mithr.* 83; Cic. *Leg. Man.* 8. 21.

³ Lucullus'un talep ettiği komisyon bölgeye kralın gücünü tekrar sağlayıp topraklarına geri döndüğü ve Roma kuvvetlerine ağır kayıplar verdirdiği 67 yılı yazında ulaşmıştı. Bkz. Plut. *Luc.* 35. 5-6; Cass. Dio 36. 43. 2.

⁴ App. *Mithr.* 84. Cicero'ya göre (*Leg. Man* 9. 23) Roma bu esnada o bölgelerde yaşayan halka gereksiz korku vermiştir.

⁵ Plut. *Luc.* 35. 1; App. *Mithr.* 89; Caes. *Bell. Alex.* 72.

rarak egemenliğini sağlamlaştırmıştır⁶. Krala karşı verilen bu mücadelenin başladığı noktaya gelmesi Lucullus'un başarılarını gölgelemiş ve Asia Eyaleti'nde yaptığı düzenlemelerden dolayı edindiği düşmanlarının da etkisiyle Lucullus'a Roma'da önemli suçlamalar yöneltilmiştir. Bu süreç sonucunda askerlerini terhis etmesi talep edilmiş ve savaşın komutası kendisinden alınmıştır⁷.

Bölgede Roma aleyhine yaşanan bu olumsuz gelişmelerin ardından Roma'da yeni arayışlar ortaya çıkmıştır⁸. Bu amaçla 67 yılı *consul*'ü M. Acilius Glabrio'ya Bithynia valiliği ve krala karşı yürütülen mücadelenin komutası verilmiştir⁹. Ancak Roma'nın

Mithradates ile uzun süredir devam eden savaşa odaklanması korsanlığın yeniden alevlenmesine yol açmıştır. Yöre halkının da aktif bir rol aldığı bu soruna karşı, 74 yılında önemli yetkilerle görevlendirilen M. Antonius başarı sağlayamadığından¹⁰ korsanlar kısa sürede Kilikia ve Pamphylia yöresi başta olmak üzere neredeyse tüm Akdeniz'in hâkimi olmuştur¹¹. Bu nedenle kariyerinde önemli askeri başarılar bulunan Pompeius'a L. Quintus Gabinus tarafından sunulan tasarının kabul edilmesiyle 3 yıllığına, Roma tarihinde eşine pek rastlanmayacak yetkiler verilmiştir¹². Pompeius ise sahip olduğu 3 yıllık yetkiye karşın 40 gün gibi kısa bir süre içerisinde¹³, büyük ölçüde bu başarı sayesinde daha sonra *mare nostrum* adıyla anılan Akdeniz'i korsanlardan temizlemiş ve Roma egemenliğini denizlerde pekiştirerek güvenliği sağlamıştır. Pompeius'un korsanlığa karşı kısa süre-

⁶ Cic. *Leg. Man.* 9. 25; 15. 45; Memnon 38. 1; App. *Mithr.* 88, 91; Liv. *perioch.* 97. 8; Plut. *Luc.* 35. 1; Plut. *Pomp.* 39. 1; Cass. Dio 36. 9; 36. 12. 1-2; Eutr. 6. 9. Sherwin-White (Sherwin-White 1994, 244) da Mithradates ile sürdürülen savaşlarda Lucullus'un yenilmemesine rağmen yaşanan gelişmelerden dolayı yaptığı mücadelenin boşuna olduğunu belirtir.

⁷ Liv. *perioch.* 98. 8; App. *Mithr.* 90, 91; Plut. *Luc.* 35. 3. Cass. Dio 36. 2. 2; 36. 14. 4. Cicero, bir söylevinde (*Leg. Man.* 8. 20-21) ilkin Lucullus'a çok övücü sözler sarf eder ancak daha sonra (*Leg. Man.* 9. 25-26) Lucullus'un yaptıklarının yeterli olmadığını savunur.

⁸ Esasında Lucullus'a karşı hoşnutsuzluk 68 yılında başlar ve L. Quinctius, Lucullus'un görevinden alınmasına yönelik bir tasarı sunar. Bkz. Plut. *Luc.* 33. 4-5; Cass. Dio 36. 2. 1-2. Sherwin-White (Sherwin-White 1994, 248) Quinctius'un bu girişimini, düşman krallıklara karşı kazanılan zaferler sonrasında savaşın bitmesi nedeniyle Lucullus'un yerine düzenli görevlilerin gönderilmek istendiği şeklinde yorumlamaktadır. Seager (Seager 1994, 42) ise bunu Quinctius ile Lucullus arasında 74 yılında yaşanan sorunun misillemesi olarak görmektedir.

⁹ Cic. *Leg. Man.* 2. 4-7; 9. 26; Eutr. 6. 9; Plut. *Pomp.* 30. 1; Cass. Dio 36. 14. 4; 36. 17. 1-2; 36. 43. 1; Ay-

rica bkz. Hayne 1974, 282; Wiseman 1994a, 332 vd.

¹⁰ Vell. 2. 31. 3. Ayrıca değerlendirmeler için bkz. Ehrenberg 1953, 117 vdd. 71 yılına kadar mücadelesini sürdüren M. Antonius'un ardından 68 yılında Q. Caecilius Metellus bu sorun nedeniyle Krete'ye gönderilmiş ve adayı ele geçirmiştir.

¹¹ App. *Mithr.* 91-93; Eutr. 6. 12; Vell. 2. 31. 2.

¹² Cic. *Leg. Man.* 15. 44; Liv. *perioch.* 99. 3; Plut. *Pomp.* 25; App. *Mithr.* 94; Vell. 2. 31. 2; Cass. Dio 36. 23; 36. 37. 1; Eutr. 2. 12. Appianus böylesine geniş yetkilerin daha önce hiçbir Romalıya verilmemesini ifade ederken Velleius (II 31. 2-4) Pompeius'un bu yasayla neredeyse tüm dünyanın *imperium*'una sahip olduğunu belirtir. Konuyla ilgili olarak ayrıca bkz. Ehrenberg 1953, 117 vdd. Cic. *Leg. Man.* 17. 52.

¹³ Cic. *Leg. Man.* 12. 34-35; App. *Mithr.* 95. Liv. *perioch.* 99. 3; Plut. *Pomp.* 28. 2; Vell. 2. 32. 4-6; Cass. Dio 37. 36. 3; Eutr. 6. 12. Plutarkhos (*Pomp.* 17. 2) bu sürenin üç aydan az olduğunu belirtir.

de elde ettiği bu önemli başarı nedeniyle kendisine, Roma'ya uzun süredir ağır zararlar vermesine karşın etkili bir sonuç alınamayan en önemli düşman konumundaki Mithradates ile yürütülecek mücadele için de ihtiyaç duyulmuştur¹⁴. Bu nedenle Gaius Manilius bir tasarı sunmuş¹⁵ ve Cicero, Pompeius'un başarımı olduğu işleri sıralayan ve onun olumlu özelliklerini ön plana çıkaran söyleviyle bu tasarıya önemli bir destek vermiştir. Buna karşın *senatus*'da kor-sanlığa karşı yürütülecek mücadele için gösterilen ortak tutum burada sergilenmemiş ve böylesine önemli yetkilerin tek bir kişiye verilmesine dair önde gelen kimselerden olumsuz sesler yükselmiş ve korkular dile getirilmiştir¹⁶. Bununla birlikte yapılan söylevin de etkisiyle önerge kabul edilmiş ve savaşın komutası Pompeius'a verilmiştir¹⁷. Önerinin kabul edilmesi sonucunda *lex Manilia* yasasıyla sahip olduğu yetkile-

rine ek yetkiler verilen Pompeius¹⁸ 66 yılında Galatia'daki Danala'da veya Posdala Kalesi önünde¹⁹ Lucullus'tan görevi devralmıştır²⁰.

Sahip olduğu önemli yetkiler ve Lucullus'tan kalanlara eklediği taze kuvvetlerle orduyu tekrar düzenleyerek krala karşı harekete geçen Pompeius, kral ile ilk karşılaşmasında önemli bir başarı elde etmiştir. Bu başarıya rağmen Pompeius, kaçan Mithradates'i takip etmemiş²¹ ve Lucullus'un kazandığı zaferlerin altında kalmamak için krallık topraklarının doğusunda ve güneydoğusunda yer alan yönetimlere karşı etkili sonuçlar aldığı seferler düzenlemiştir. Pompeius burada elde ettiği zaferlerle de yetinmemiş ve muhtemelen hem arta-

¹⁴ Lucullus'a savaşın komutası verilmeden önce de Pompeius'un ismi bu mücadele için geçmekteydi. Ancak Pompeius'un komutasında yürütülen Hispania'daki mücadele devam ettiği için onun yerine Lucullus atanmıştır. Hatta Lucullus, Pompeius Hispania'da maddi açıdan güç duruma düştüğünde o esnada *consul* olduğundan ona talep ettiği gerekli paranın derhal gönderilmesi için *senatus*'da, bu nedenle hemen girişimlerde bulunmuştur. Bkz. Plut. *Luc.* 5. 1-3; Plut. *Pomp.* 20. 1.

¹⁵ Cic. *Leg. Man.* 24. 69; Liv. *perioch.* 100. 1; Plut. *Pomp.* 30. 1.

¹⁶ Cic. *Leg. Man.* 17. 52; 19. 56; Plut. *Pomp.* 30. 3-4; Vell. 2. 31. 4; Cass. Dio 36. 24. 2-5.

¹⁷ Cic. *Leg. Man.* 10. 28; 11. 29-32; 12. 33-35; Cass. Dio 36. 44 1-2. Cicero (*Leg. Man.* 10. 27), Pompeius'u bu işi yapabilecek tek kişi olarak görmektedir.

¹⁸ Liv. *perioch.* 100. 1; Vell. 2. 33. 1-4; Plut. *Luc.* 35. 7; App. *Mithr.* 91, 97; Cass. Dio 36. 42. 4; 52. 13. 2; 52. 17. 3; Eutr. 6. 12. Plutarkhos (*Pomp.* 30. 1-2; 31. 1) bunun Roma egemenliğinin tek bir kimsenin eline bırakılması anlamına geldiğini belirtir. Appianus'a göre (*Mithr.* 97) böylesine kapsamlı ve geniş yetkiler daha önce hiç kimseye verilmemiştir. Ancak Plutarkhos'a göre (*Pomp.* 30. 5) benzer yetkileri silah gücüyle daha önce Sulla elde etmiştir. Sulla, *dictator* olduğu zaman bütün yetkileri kendinde toplamış ve istediği her şeyi yapabilecek duruma gelmiştir. Bkz. Liv. *perioch.* 89. 3-6.

¹⁹ Strabon'a göre (12. 5. 2) burası Danala Kalesi'dir, ancak karşılaşılan bu yerin Trokmoi ülkesindeki Posdala Kalesi olduğu da düşünülmektedir. Bkz. Kaya 2000, 84; Arslan 2000, 146; Arslan 2007, 450.

²⁰ Strab. 12. 5. 2; Plut. *Pomp.* 31. 2; Cass. Dio 36. 46. 1; 36. 49. 4; Vell. 2. 33. 2. Lucullus, Pompeius ile buluşmasında savaşın bitmiş olduğunu ve bu nedenle düzenlemeler yapmak için *decem legati* komisyonunun geldiğini belirtir. Bkz. Cass. Dio 36. 46. Ancak bu esnada kral ülkesine geri dönmüş Tigranes de Kappadokia'yı istila etmiştir.

²¹ Vell. 2. 37. 1; Cic. *Mur.* 16. 34. Bunda önemli bir faktör de Lucullus'un krala çok büyük kayıplar verdirilmesi ve yaptığı savaşlarda kralın insan kaynağını önemli düzeyde azaltması olmuştur.

kalan korsanlara son darbeyi indirmek hem de Roma hâkimiyetini genişletmek için Iudaia yakınlarına kadar inmiştir. 63 yılında Iudaia'daki seferleri sırasında ise, oğlunun kendisine karşı ayaklanmasından dolayı kralın öldüğü haberini almıştır²². Pompeius bunun üzerine *legatus*'larını seferi devam ettirmeleri için bölgede bırakmış ve temel görevi kral Mithradates olduğundan gerek kralın oğluyla ilişkileri düzenlemek gerekse de bölgeyi eyalet olarak düzenlemek amacıyla aynı yılın sonlarında Amisos'a gelerek kışı burada geçirmiştir²³.

Pompeius'tan önce bölgede düzenleme yapan Lucullus'un çalışmalarına yönelik çok fazla bilgi mevcut değildir. Lucullus'un *decem legati* olmadan yaptığı bu düzenlemelerin büyük bölümü, savaşın komutasına atanan Pompeius tarafından Lucullus ile Galatia'da buluşmaları sırasında iptal edilmiş ve onun emirlerine uyulması yasaklanmıştır²⁴.

²² Plut. *Pomp.* 41. 5; Vell. 2. 40. 1; App. *Mithr.* 113; Oros. *hist.* 6. 6. 1. Pompeius benzer bir durumu Hispania'da, 5 yıl mücadele etmesine rağmen nihai bir sonuç alamadığı Sertorius'a karşı yaptığı mücadelede, Sertorius'un Perperna'nın ihaneti sonucunda öldürülmesiyle yaşamıştır. Bkz. Plut. *Pomp.* 20. 2; Plut. *Sert.* 26. 5-6; Liv. *perioch.* 96. 4; Vell. 2. 30. 1.

²³ Plut. *Pomp.* 42. 4; Cass. Dio 37. 20. 1. Ayrıca bkz. Magie 1950, 365 vd; Sherwin-White 1994, 261 vd.

²⁴ Plut. *Luc.* 36. 1; *Pom.* 31. 1, 46. 3; Cass. Dio 36. 46. Lucullus tarafından yapılan bu düzenlemelerin ne zaman iptal edildiği tam olarak belirgin değildir. Plutarkhos Lucullus adlı eserinde (36. 5-6) bu olayın Galatia'daki buluşmalarından önce Pompeius isimli çalışmasında ise (31. 5) buluşmalarından sonra gerçekleştiğini yazmaktadır. Ayrıca bkz. Cass. Dio 36. 46. 2. Pompeius, Bithynia'nın miras bırakılmasından sonra 74 yılında *senatus* tarafından bölgenin sorumluluğunu üstlenmesi için gönderilen M. Iuncus'un düzenlemelerini de bölgenin

Lucullus'un bölgede yaptığı çalışmaların bilinenlerinden en önemlisi savaştan fazlasıyla zarar gören Amisos²⁵ ile Sinope kentlerine otonomi tanınması²⁶ ve Sinope'yi ele geçirmesinde kendisine yardımcı olan Mithradates'in oğlu, Krimeia Bosporos'u kralı Makhares'i Roma'nın dostu olarak görmesidir²⁷. Amisos ve Sinope kentleri için yapılan düzenlemeler, içerikleri tam olarak bilinmeyen diğer düzenlemelerin aksine daha sonra olduğu gibi kalmış ve kentlere verilen haklar Pompeius tarafından da korunmuştur. Hatta Pompeius yağmalanıp ateşe verilen ve çok sayıda insanını kaybeden bu kentlere fazladan bir yük getirmemek amacıyla bunları ver-giden muaf tutmuştur²⁸.

Mithradates VI tarafından işgal edilmesi nedeniyle iptal etmiştir.

²⁵ Lucullus kentin gerek yangından çok ciddi hasar görmesi gerekse de Romalılar tarafından yağmalanması nedeniyle kente özel bir önem atfeder ve kentin hem sınırlarını genişletir hem de kentin yeniden imar edilmesine yönelik çalışmalarda bulunur. Bkz. Plut. *Luc.* 19. 5; 32. 4-5; App. *Mithr.* 83; Memnon 45. 3.

²⁶ App. *Mithr.* 83; Plut. *Luc.* 23. 3; Magie 1950, 342.

²⁷ Liv. *perioch.* 98. 1; App. *Mithr.* 83. Plutarkhos'a göre (*Luc.* 24. 1), Lucullus Makhares'in Roma'nın dost ve müttefik olma talebini, savaşın bitiminden sonra karar verileceği gerekçesiyle reddeder. Lucullus'un bölgede yaptığı düzenlemeler için ayrıca bkz. Sherwin-White 1994, 244 vdd.; Magie 1950, 337 vdd.

²⁸ Jones 1998b, 159; Kallet-Marx 1995, 327. Esasında ileri görüşlü Romalı komutanlar genel olarak, kendi karşılarında yer aldıkları için cezalandırmış veya haklarını ellerinden almış olsalar da, kültür düzeyi yüksek önemli kentleri koruma ve kendi yanlarına çekme yoluna gitmektedirler. Bunu Sulla'nın Atina, Caesar'ın Ephesos ve Herakleia Pontika, Pompeius'un Mytilene kentlerine sergilediği yaklaşımlarda görmek mümkündür.

2- Pompeius Tarafından Yapılan Düzenlemelerin Onaylanma Süreci ve Lex Pompeia

Pompeius içeriği tam olarak bilinmeyen ve *lex Pompeia*²⁹ adıyla anılan çalışmalarına *lex Manilia*'nın kendisine verdiği yetkiler doğrultusunda savaş henüz sona ermemişken ve *decem legati* katkısı olmadan M.Ö. 65-64 kışında Amisos'ta başlamıştır³⁰. Bölgeye yönelik çalışmalarına M.Ö. 64-63'te Antiokheia'da devam eden Pompeius yaptığı düzenlemelerine son şeklini kralın ölümüyle M.Ö. 63-62'de tekrar geldiği Amisos'ta vermiş ve bölgenin bir kısmı Bithynia ile birlikte birleştirilerek eyalet haline getirilmiştir³¹. Bölgede Parthlar haricinde³² Roma'ya tehdit oluşturabilecek tüm halklar kontrol altına alındıktan ve düzenlemeler tamamlandıktan sonra Pompeius³³ Mytilene, Ephesos, Atina ve Brundisium yoluyla 62 yılı sonunda Roma'ya dönmüştür³⁴.

Roma'ya dönüşünün ardından görevi sona eren Pompeius, bu kez yapmış olduğu çalışmaların yarım kalmaması

için girişimlerde bulunmuştur. Çünkü yaptığı düzenlemelerin kalıcı şekilde uygulamaya konması ve geçerlilik kazanması için bunları *senatus*'ta onaylatmak gerekmektedir³⁵. Pompeius bu aşamada başına gelecekleri önceden tahmin ettiğinden, düzenlemelerin sorun çıkmadan bir bütün halinde hemen onaylanabilmesi amacıyla daha Roma'ya gelmeden önemli görevlere kendi yandaşlarının gelmesi ve kendi lehine kararlar alınması için girişimlerde bulunmuştur³⁶. Pompeius bu amaçla, korsanlara ve krala karşı mücadelede yanında *legatus* olarak görev yapan M. Pupius Piso'yu 61 yılı *consul*'ü olabilmesi için Roma'ya göndermiş ve onun seçilmesi için gerekli desteği sağlamak amacıyla *consul*'lük seçimlerinin geciktirilmesini talep etmiştir³⁷. *Senatus* üyelerinin bir kısmı bunu kabul etme eğiliminde olmasına rağmen *optimates* olarak bilinen muhafazakârların o dönemdeki sözcüsü konumundaki M. Porcius Cato buna karşı çıkarak sürecin ertelenmesine izin vermemiştir³⁸. Seçimlere katılmasına

²⁹ Cass. Dio (37. 49. 5) Pompeius'un yaptıklarının tam olarak bilinmediğini belirtir.

³⁰ Pompeius kral henüz hayattayken ve savaş bitmeden düzenlemeler yaptığı gerekçesiyle Lucullus'a kızmıştır. Ancak kendisi de kral yaşarken ve savaş bitmeden bölgede düzenlemeler yapmaya başlamıştır. Bkz. Plut. *Pomp.* 38. 1-3.

³¹ Liv. *perioch* 102. 1; Plut. *Pomp.* 42. 1-2; Vell. 2. 38. 6; Cass. Dio 37. 20. 1.

³² Velleius, oğlunun kendisine gerekli desteği vermemesinden dolayı yaşamına son verdiren Mithradates'in o esnada Parthlar haricinde son bağımsız kral olduğunu belirtir. Bkz. Vell. 2. 40. 1.

³³ Plut. *Pomp.* 45. 2. App. *civ.* 2. 1. Ayrıca bkz. Seager 1994, 61.

³⁴ Plut. *Pomp.* 42. 4-7.

³⁵ Murena (App. *Mithr.* 64, 65) daha önce, *senatus* izni olmamasına karşın Mithradates'in topraklarına Sulla ile yapılan Dardanos Antlaşması'nın yazılı ve onaylı olmadığı gerekçesiyle saldırmıştır.

³⁶ Syme 1938, 116 vd. Ayrıca bkz. Sumner 1966, 579 vd.

³⁷ Plut. *Cat. Min.* 30. 1-3; Plut. *Pomp.* 44. 1; Cass. Dio 37. 44. 3.

³⁸ Dio (37. 44. 3) Piso'nun aday olabilmesi için Pompeius'un *consul*'lük seçimlerinin ertelenmesini istediğini belirtirken Plutarkhos (*Cat. Min.* 30. 1-3; *Pomp.* 44. 1-2), Pompeius'un kendisinin bizzat Piso'ya destek olmak amacıyla bunu istediğini aktarmaktadır. Değerlendirmeler için bkz. Williams - Williams 1988, 201 dn. 17. Ayrıca krş. Wiseman 1994a, 360.

olanak sağlanan Piso, Pompeius'un desteği sayesinde 61 yılı *consul*'ü seçilmiştir. Buna karşın Piso'nun düzenlemelerin onaylanması üzerine yaptığı çalışmalar veya girişimler üzerine fazla bir bilgi yoktur. Pompeius ise muhtemelen kendi adayı Piso, *consul* seçildiğinden ve gerek görkemli başarıları gerekse de elinde iyi bir orduyla önemli yetkiler bulduğundan Sulla gibi olmasından korkulduğu için Roma'daki durumu içinden daha fazla çıkılmaz hale getirmemek amacıyla bir iyi niyet göstergesi olarak ordusunu Brundisium'da terhis etmiştir³⁹. Bunun yanında Pompeius Roma'ya döndükten sonra Cato'nun düzenlemelerine karşı sergileyeceği aynı karşıt tutumu engellemek veya onu tarafsız hale getirmek için boşadığı eşi Mucia Turtia'nın yerine onun yeğeniyle evlenmek için girişimlerde bulunmuştur. Ancak Pompeius'un niyetini anlayan Cato, yeğeni istemesine rağmen buna da izin vermemiş ve her zaman Pompeius'un karşısında yer almıştır⁴⁰. Pompeius'un Cato'ya karşı izlediği yaklaşımın başarısızlıkla sonuçlanması ve nedeni tam olarak bilinmemekle birlikte Piso'nun, Pompeius'un düzenlemelerinin *senatus*'dan geçirilmesi için gerekli çabayı göstermemesi veya sergilememesi⁴¹ ve *senatus*'un önde gelenleri tara-

findan dönüşünde kendisine yakınlık gösterilmemesi sonucunda Pompeius 61 yılı içerisinde yaptığı düzenlemeler için bir sonuç alamamıştır.

Senatus'un düzenlemeleri bir bütün halinde onaylamak yerine muhtemelen yapılacak tartışmalar ve değerlendirmelerden sonra uygun olanları saptayıp tek tek oylamaya sunacak olması⁴² nedeniyle 61 yılında hayal kırıklığına uğrayan Pompeius umudunu ertesi yıla taşımıştır. Görünüşe göre de 60 yılı kendisi için bu anlamda daha elverişlidir. Çünkü 60 yılına *consul* olarak kendi komutası altında Mithradates'e karşı Anadolu'da mücadele eden, boşadığı eşinin üvey kardeşi Metellus Celer ile kariyer yapmasında büyük emekler sarf ettiği ve çok güvendiği Lucius Afranius seçilmiştir⁴³. Ancak diğer yıl gibi bu yıl da kendisine bir fayda sağlamamış ve gerek askerlerine toprak temin etme⁴⁴ gerekse de yaptığı düzenlemeleri sorunsuz şekilde onaylatma çabası, kendisine karşı şiddet-

Clodius'u savunmak olduğu belirtilmektedir. Bkz. Seager 1994, 77 vd.; Williams – Williams 1988, 201 dn. 18; Syme 1960, 14 vd.; Wiseman 1994a, 362; Goldsworthy 2006, 156.

⁴² Cass. Dio 37. 49. 3-5.

⁴³ Cass. Dio 37. 49. 1. Afranius'un seçilmesi için Pompeius'un gösterdiği gayret ve destek için bkz. Seager 1994, 79 vd.; Williams – Williams 1988, 198 vdd.

⁴⁴ Cass. Dio 37. 49. 2. P. Servilius Rullus tarafından 63 yılında, doğudan Pompeius ile dönen askerlerin toprak edinmesi için *lex Agraria* adlı bir düzenleme sunulmuştur. Konu üzerine bkz. Seager 1994, 68 vdd. Southern (Southern 2006, 113) Pompeius ile Rullus arasında ne tür bir ilişki olduğunun bilinmediğini ancak onun Pompeius komutası altındaki kişilerden biri olduğunu belirtir.

³⁹ Vell. 2. 40. 2-4; Plut. *Pomp.* 43; App. *Mithr.* 116; Cass. Dio 37. 20. 4-6; 41. 13. 2; 52. 13. 2. Ayrıca bkz. Seager 1994, 75 vd.

⁴⁰ Plut. *Cat. Min.* 30. 2-6; Plut. *Pomp.* 44. 2-4. Ayrıca bkz. Seager 1994, 76.

⁴¹ Piso'nun 61 yılı başlarında ana amacının, sadece kadınların katıldığı *Bona Dea* kutlamalarının yapıldığı Caesar'ın evine kadın kılığında giren

li bir muhalefet sergilenmesi nedeniyle sonuçsuz kalmıştır⁴⁵.

Pompeius'a karşı yapılan bu muhalefetin çeşitli nedenleri bulunmaktaydı. Kendisinin güvendiği isimlerden *consul* M. Celer, kız kardeşini boşamasından dolayı ona şahsi düşmanlık beslemiştir. En güvendiği isim olan *consul* Afranius ise muhtemelen baskılardan çekindiğinden Piso gibi Pompeius'un çabalarına ilgisiz kalmış ve gerekli desteği göstermemiştir⁴⁶. Bunun yanında o dönemde *senatus* içerisinde ağırlığa sahip olan nüfuzlu kimseler, kendisiyle olan sorunlar veya kıskançlık ve Pompeius'un daha fazla güçlenecek olmasından duydukları endişe nedeniyle ona karşı uzlaşmaz bir tutum sergilemişlerdir. Kendisinden önce Mithradates'in kuvvetlerini önemli ölçüde yıpratın ve Cato'dan da büyük destek gören Lucullus ise başarılarını Pompeius'un haksız bir şekilde kendisine mal ettiği gerekçesiyle ve bölgede yapmış olduğu düzenlemelerin Pompeius tarafından kabul edilmeyişi nedeniyle *senatus*'un önde gelenlerinin bu tavrında önemli bir rol oynamıştır⁴⁷. Hatta muhtemelen bu esnada yapılan görüşmelerde fırsattan istifade etmeyi düşünen Lucullus, Pontos'ta kendi yaptığı düzenlemelerin onaylanıp yürürlüğe

girmesi için arayışlarda bulunmuştur. Pompeius'un tekrar karşısında yer alan Cato da bu girişime destek vermiştir⁴⁸. Buna karşın *senatus*, savaşı Pompeius'un başarıyla bitirmesi nedeniyle, Lucullus tarafından Pontos'lu vatandaşlara savaş esnasında verilen hakları onaylamamıştır⁴⁹. Ancak *senatus*'un önde gelenlerinin ortak tutumu yanı sıra bunun için geçerli en önemli gerekçe büyük ölçüde, bölgelerin eyalet olarak düzenlenmesini *senatus* adına ilgili komutan ile üstlenen bu konudaki uzman *decem legati* kurulu olmaksızın Pompeius'un kendi başına gerçekleştirmesidir⁵⁰. Bu nedenle *senatus* yapılan düzenlemeleri bütün halinde onaylamak yerine bunlardan uygun olanları yasal hale getirmek için tek tek onaylamayı amaçlamış olmalıdır. *Senatus*'tan istediği olumlu sonucu çıkarılamayan ve *populus Romanus*'un desteğini alamayan Pompeius, *plebs*'lere gitmeyi düşünmüş ancak onların da desteğini kazanamamaktan çekindiğinden taleplerinden vazgeçmiştir⁵¹.

Hayatında büyük zaferler elde eden ve Roma'da önemli bir nüfuza sahip olan Pompeius'un gücü o sıralarda genel olarak tüm *senatus*'a etkide bulunup ikna etmeye ve *populus Romanus*'un tam desteğini almaya yetmemiştir. *Senatus*'da önde gelen birçok kimsenin

⁴⁵ Vell. 2. 40. 5; Plut. *Pomp.* 46. 3-5; 48. 3; Plut. *Luc.* 42. 4-6; Plut. *Cat. Min.* 30. 2-4; 31. 1-3; Suet. *Iul.* 19. 2; App. *civ.* 2. 9; Cic. *ad. Att.* 1. 14; Cass. Dio 37. 49. 1-3; 37. 50. 1-2. Wiseman (Wiseman 1994a, 365) bu yıl içinde Roma'daki en önemli politik sorunun *senatus* ile atlı sınıf arasındaki çekişme olduğunu belirtmektedir.

⁴⁶ Seager 1994, 79.

⁴⁷ App. *civ.* 2. 9.

⁴⁸ Plut. *Cat. Min.* 31. 1-3. Ayrıca krş. Plut. *Pomp.* 46. 3.

⁴⁹ Strab. 12. 3. 33. *Senatus* bu esnada muhtemelen Lucullus'un Pompeius tarafından iptal edilen diğer düzenlemelerini de onaylamamıştır.

⁵⁰ Broughton 1946, 41 vdd.; Arslan 2007, 485 dn. 2050.

⁵¹ Cass. Dio 37. 50. 5.

güç mücadelesi içerisinde olmasından dolayı Pompeius mevcut şartlar altında, ancak kendi taraftarı olabilecek birinin *consul* seçilmesini sağlayabiliyordu. Bu nedenle gerek *senatus*'da kendi gücünün sınırlı kalması ve kendisine karşı şiddetli bir muhalefet yapılması gerekse de seçilmesini sağladıklarının gerekli çabayı veya desteği göstermemeleri nedeniyle hem kendisinin yapmış olduğu düzenlemeleri hem de yandaşlarının kendi adına yaptığı çalışmaları onaylatma girişimi her zaman sonuçsuz kalmıştır. Caesar da 59 yılında *consul* olmak amacıyla Roma'ya geldiğinde durumun farkına varmış ve Roma'da hâkimiyeti ele geçirmek için gücünü Crassus ve Pompeius ile birleştirme gereği hissetmiştir⁵². Pompeius bu fikre kayıtsız kalmamış ve kendisine karşı takınılan tutum nedeniyle yaptığı düzenlemeler için iki yıl içerisinde bir sonuç alamadığından Caesar ve kendisinin en önemli düşmanlarından Crassus ile işbirliği yapmak zorunda kalmıştır. Onlarla yaptığı pazarlıklarla katıldığı *triumvires* yönetimi ve Caesar'ın verdiği önemli destek sayesinde ise yaptığı düzenlemeleri aynı yıl içinde sorun olmaksızın bir bütün halinde onaylatmayı başarmıştır⁵³. Caesar'ın desteği sayesinde bu yıl içeri-

sinde ayrıca, askerlerinin toprak edinmesi için *tribunus* Rullus tarafından 63 yılında başlatılan ve *tribunus* L. Flavius tarafından 60 yılında tekrar gerçekleştirilmek istenen benzer düzenlemelerin bir bölümü de kabul edilerek yürürlüğe girmiştir⁵⁴.

Pompeius tarafından yapılan bu düzenlemelerin bilinen içeriği genel olarak, M.S. 109-111 yılları arasında⁵⁵ *Pontus et Bithynia* Eyaleti'ne, eyaletin kötü yönetilmesinden dolayı Traianus tarafından *consul* yetkileriyle⁵⁶ vali olarak gönderilen Plinius Minor'un *imperator*'a yazdığı mektuplardan öğrenilmektedir⁵⁷. Ayrıca yasayla ilgili *Digesta*'da kısa bir metin⁵⁸ yer almaktadır. Bundan başka *imperator* Commodus Dönemi'nden, kentlerdeki yerel idareyi vali adına üstlenen yerel

⁵² Augustus'un *principatus* oluşuna kadar geçen süreçte oluşturulan diğer *triumvires* yönetimleri ve önde gelen kimseler arasında yapılan işbirlikleri de aynı nedene dayanmış olmalıdır.

⁵³ Caes. *Bell. Alex.* 68. 1; Plut. *Pomp.* 47. 2-6; 48. 2-4; Plut. *Luc.* 42. 6; Plut. *Caes.* 13. 3-5; Liv. *perioch.* 103. 5-6; Vell. 2. 44. 1-3; Suet. *Iul.* 19. 2; App. *civ.* 2. 9, 13; Cass. Dio 37. 55-57; 38. 7. 4. Magie 1950, 367 vd. dn. 33; Kallet-Marx 1995, 325.

⁵⁴ Liv. *perioch.* 100. 7; Plut. *Pomp.* 48. 2; Plut. *Cat. Min.* 32. 3; Plut. *Caes.* 14. 2-4; Suet. *Iul.* 20. 1; Cass. Dio 37. 50. 2-4; 38. 4. 1; 38. 6. 4. Ayrıca detaylı değerlendirmeler için bkz. Seager 1994, 68 vdd; Southern 2006, 113 vd.; Sumner 1966, 580; Wiseman 1994b, 373 vd.; Goldsworthy 2006, 167 vd. Yasanın *lex Vatinia* ile onaylandığı düşünülmektedir ancak bu tam olarak belirgin değildir. Bkz. Lintott 1993, 111 vd.; Mitchell 1993, I 31. Wiseman da (Wiseman 1994b, 372) bunun oylamayla yürürlüğe girdiğini belirtmektedir.

⁵⁵ Plinius Minor'un eyaletteki görev yılı çok tartışmalıdır. Bunun için genellikle M.S. 109-111 yılları veya M.S. 111-113 yılları önerilmektedir. Sherwin-White (Sherwin-White 1966, 81), M.S. 103 yılından sonra 6. kez *consul* olan *imperator*'a (Traianus) M.S. 112 yılında Plinius tarafından herhangi bir tebrik belirtisi olmaması nedeniyle onun görev yıllarını M.S. 109-111 arasına yerleştirmektedir.

⁵⁶ Eyalet *populus*'a ait olduğu için Plinius'a *consul* yetkileri de verilmiştir. Yazıt için bkz. ILS 2927 = CIL V 5262.

⁵⁷ Plin. *epist.* 10. 79; 10. 80; 10. 112; 10. 114; 10. 115.

⁵⁸ Ulpian. *Dig.* 50. 1. 1. 2. Ayrıca bkz. Marshall 1968, s. 107.

şahısların görevlerinin anlaşılmasına yardımcı olan bir yazıt bulunmaktadır⁵⁹. Prusias ad Hypium'dan ele geçen yazıtlar sayesinde yerel yönetimdeki *cursus honorum* sırasının genel olarak γραμματεὺς , ἔκδικος, ἀγοράνομος, πρῶτος ἄρχων⁶⁰ τμητής şeklinde olduğu anlaşılmaktadır⁶¹.

Pompeius'un yaptığı bu düzenlemelerde *decem legati* katkısı olmamakla birlikte Jones, Bithynia'da daha önceden faaliyet gösteren *publicanus*'ların Pompeius'un yapmış olduğu düzenlemelere etkiye bulunmuş olabileceğini düşünmektedir⁶². Bu yönde bir veri de Asia Eyaleti'nde bulunmaktadır. Mithradates ile yapılan savaşın yarattığı mali sorunlar nedeniyle Asia Eyaleti'ndeki maddi sıkıntıya yardımcı olmak bahanesiyle halkı sömüren tefecilere karşı Lucullus 71 yılında eyalet sakinlerini korumaya yönelik önemli değişiklikler yapınca *publicanus* ve *negotiator* adı verilen vergi mültezimleri ile tefeciler bundan büyük ölçüde zarar görmüş-

lerdir⁶³. Gelirlerinin önemli düzeyde azalmasından rahatsızlık duyan *publicanus*'lar ve *negotiator*'lar ise bunun karşılığını Roma'da karşıt propaganda yaparak göstermişlerdir. 70 yılı *consul*'ü Pompeius da bu tepkinin sayesinde diğer *consul* Crassus ile birlikte *senatus* üyelerinin mahkemelerde etkinliğini önceden kendisinin de mensubu olduğu⁶⁴ atlı sınıfı üyeleri lehine azaltmış ve Lucullus'a karşı devam eden öfke, savaşın komutasının kendisinden alınmasında önemli bir rol oynamıştır. Durumdan avantaj sağlamak için hareket eden Pompeius bu nedenle, kendisine savaşın komutasının verilmesinde pay sahibi olan ve yakınlık gösteren bu grubun eyaletlerdeki faaliyetlerine önemli bir kısıtlama getirmemiş veya Lucullus'un eyalet sakinlerini korumaya yönelik bu çalışmalarını dikkate almamış gözükmektedir⁶⁵. Çünkü kentler içinde buldukları duruma daha fazla dayanamayarak 61 yılında *senatus*'a başvurmuşlar, ancak buradan bir sonuç çıkaramamışlardır. Genelde eyalet sakinlerine karşı oldukça hoşgörülü bir yaklaşım

⁵⁹ Ameling 1984, Das Archontat 19 vdd. Bunun yanında Gaius (*Inst.* 1. 193) tarafından *lex Bithynorum* olarak adlandırılan bir yasa bulunmaktadır. Yasa üzerine değerlendirmeler için bkz. Marshall 1968, 104.

⁶⁰ Dion Khrystostomos (*Orat.* 49. 14-15) bu görevi iki kez yerine getirir ancak ikinci kez üstlenmede isteksiz davranmıştır. (Ameling 1984, 29) *boule*'nin seçtiği *protos arkhon*'un seçildiği yılda *boule*'nin başkanlığını yaptığını ve *boule*'nin toplantıya çağırılmasına karar verdiğini belirtir.

⁶¹ Sherwin-White 1966, 671. Yazar ayrıca ἔκδικος'un sırasının değişebildiğini ifade eder. Eyaletteki diğer birimlerin isimleri için bkz. Ameling 1984, 24 vdd.; Mitchell 1993, I 200; Magie 1950, 643 vdd; Marek 2003, 83 vdd.

⁶² Jones 1998b, 157 dn. 19. Ayrıca krş. Magie 1950, 399 vd.

⁶³ Plut. Luc. 20, 23. 1. Lucullus tarafından bölgede yapılan düzenlemelerin ayrıntılı bir değerlendirmesi için bkz. Magie 1950, 251 vdd; Sherwin-White 1994, 246 vd.; Arslan 2007, 370 vdd.

⁶⁴ Pompeius 76 yılında Sertorius'a karşı Hispania'ya *consul* olmamasına rağmen *proconsul* yetkisiyle gönderilmiş ve 70 yılındaki *consul*'lüğüne *quaestor*'luk görevini yerine getirmeden *senatus* kararıyla seçilmiştir. Bkz. Liv. *perioch.* 91. 1; 97. 6; Cic. *Leg. Man.* 21. 62.

⁶⁵ Pompeius, bu düzenlemeyi kendisi yapmadığı için 59 yılında yeni bir düzenleme yapıldığı zaman buna tepki göstermemiş olmalıdır. Çünkü o esnada Caesar kendisinin istediği düzenlemelerin neredeyse tamamının onaylanmasını sağlamıştır.

sergileyen Caesar bu konuda 59 yılında yeni düzenlemeler yapmış ve vergi oranlarını düşürmüştür⁶⁶. Böylelikle eyaletliler rahatlamış ve kentler kısa bir süre de olsa maddi yönden önemli bir gelişim göstermişlerdir. Vergi mültezimlerinden övgüyle bahseden ve onların çıkarını savunan⁶⁷ Cicero da eyaletliler için bu konuda, Verres'e karşı sergilediği duyarlılığı göstermemiştir.

Lex Pompeia olarak anılan bu düzenlemeler, önemli değişiklikler ve ihlallerle Cassius Dio zamanında varlığını ismen devam ettirmesine rağmen⁶⁸ yasaya yönelik ihlaller Pompeius'un ölümü ardından hemen başlamış olmalıdır. Çünkü Caesar, Pharnakes ile yapılan savaş sonrasında bölgede yeni bazı düzenlemelerde bulunurken M. Antonius kent hayatının gelişmesini engelleyecek düzeyde eyaletin sınırlarını önemli ölçüde değiştirmiştir. Caesar ile Antonius'un yaptıkları bu düzenlemeler, elde edilebilen bilgilere göre yasanın idari düzenlemelerine yönelik değişiklikler değildir. Çünkü yasanın içeriğinin bir kısmının anlaşılmasını sağlayan Plinius'un mektuplarında, Augustus'un kent meclislerine giriş yaşını değiştirmesi dışında⁶⁹ da-

ima Pompeius'un ismi geçmekte⁷⁰ ve Pontos'lu bir anneden doğan çocukların konumu hakkındaki daha sonraki bir yasa da⁷¹ Pompeius ile ilişkilendirilmektedir. Bununla birlikte Roma'ya tek başına hâkim olan Caesar'ın bölgeden ayrılışından sonra bölgenin sorumluluğuna Calvinus'u bırakması ve Anadolu'da uzun bir süre kalan Antonius'un kendi düşünceleri doğrultusunda çok önemli yeni sınır düzenlemeleri yapması bunların bölgede yürürlüğe giren yasaya tam uymadıklarını ve yasa üzerine bazı değişiklikler yaptıklarını gösterebilir. Ayrıca Antonius'a *senatus*'un yapmış ve yapacak olduğu düzenlemelere onaylama garantisi vermesi⁷² bunun için önemli diğer bir gösterge olabilir. Augustus'un *principatus* oluşu ardından ise yeni bir dönem başlamış ve eyaletler Augustus ve *populus Romanus* arasında paylaşılmıştır. Bu paylaşım karşın *populus*'a kalan eyaletlerde *imperator* müdahalesi her zaman kendini göstermiştir⁷³. Augustus da normalde kendisine ait olmayan bölge kentlerindeki *boule*'lere girme yaşını

⁶⁶ Magie 1950, 252 vd, 400 vd; Goldsworthy 2006, 173.

⁶⁷ Cic. *Leg. Man.* 6. 16; *ad Att.* 2. 8.

⁶⁸ Cass. Dio 37. 20. 2.

⁶⁹ Plin. *epist.* 10. 79; 10. 80. Traianus da, Plinius'a yazdığı cevapta yasanın içeriğinin Augustus tarafından önemli düzeyde değiştirilmiş olduğunu yazmaktadır. Augustus'un kendisi (*Res gest.* 8) ayrıca, eskiliğinden dolayı uyulmayan yasalara yeni bir canlılık getirdiğini belirtmektedir. Augustus zamanında eskiyen yasaların kullanışlı hale getirildiğine dair ayrıca bkz. Vell. 2. 89. 3-4; 2. 92. 1.

⁷⁰ Plin. *epist.* 10. 79; 10. 80; 10. 112; 10. 114; 10. 115.

⁷¹ Ulpian. *Dig.* 50. 1. 1. 2. *Lex Pompeia* ile ilişkilendirilmesine karşın bu ilişkinin tartışmalı olduğu *lex Bithynorum* isimli bir düzenleme daha bilinmektedir. *Lex Bithynorum* hakkında bkz. Gai. *Inst.* 1. 193. Yasa üzerine değerlendirmeler için ayrıca bkz. Marshall 1968, s 104.

⁷² App. *civ.* 5. 75.

⁷³ Levick de (Levick 1996, 668) doğu-batı arasında bağlantı yeri olması ve refah seviyesinin yükselmelerinden dolayı Augustus zamanında önemli bir konuma gelen Bithynia'yı *imperator*'ların tamamen bir *proconsul*'ün idaresine bırakamayacağını belirtmektedir.

indirmiş⁷⁴ ve bu dönemde eyalette *imperator* kültürü gibi yeni yapılanmalar oluşturulmuştur⁷⁵. Plinius'un valilik yıllarına kadar geçen uzun sürede de, bölgede nüfusu korumaya ve kent hayatını geliştirmeye yönelik tek vatandaşlık kuralı ve bilinen diğer maddeler önemli ölçüde ihmal edilmiştir⁷⁶. Traianus ise kentlerde yurttaşlık üzerine yaşanan bir sorunda Plinius kendisine danıştığı zaman, uygun gördüğü çözüm yolunun önceden yapılan hiçbir şeyin değiştirilmemesi olduğunu ve şimdiye kadar yasanın bu maddesinin ihlal edilmesine karşın eyalette gelecekte *lex Pompeia*'nın uygulanması gerektiğini bildirmiştir⁷⁷. Plinius'un görev yıllarına kadar ihmal edilen yasa Traianus'un bu yaklaşımı sayesinde eyalet yönetiminde yeni bir geçerlilik kazanmıştır. Buna karşın yeni bir ivme kazanmasına ve Cassius Dio zamanında varlığını ismen korumasına rağmen yasanın bundan sonraki akıbeti tam olarak bilinmemektedir. Ancak eyaletin yönetim bozukluğundan dolayı Hadrianus zamanında bir süreliğine tek-

rar *imperator* kontrolüne geçmesi yasanın yeniden ihmal edildiğinin bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Zaten bu süre zarfında eyaletlere yönelik *imperator* müdahalesi özellikle M.S. 2. yüzyılın ikinci yarısından itibaren tüm eyaletlerde gittikçe artmaya başlamış ve *corrector* ve *curator* gibi yeni görevlilerle eyalet yönetimi ile eyalet yönetim birimlerinde yeni yapılanmalara gidilmiştir. Eyalet A. Pius'un görev yılının sonlarında ise daimi olarak, farklı idari yönetimin uygulandığı ve idarecilerin görev aldığı *imperator* kontrolüne geçmiştir⁷⁸. Caesar'ın bölgeye geldiği tarihten itibaren önemli değişikliklerin yapıldığı bölgede yasanın koşullarının ve içeriğinin, Pompeius tarafından oluşturulan kentsel örgütlenme haricinde Cassius Dio zamanında ne ölçüde korunduğu bu sebeplerden dolayı belirgin değildir⁷⁹. Bu nedenle yasanın koşulları etkisini ve özelliğini muhtemelen, merkezileşmenin üst noktalara çıktığı *imperator* Septimius Severus zamanında veya onun yönetimi sonrasında kaybetmiştir⁸⁰. Bunun yanında özellikle M.S. 4. yüzyılın ikinci yarısından itibaren *proconsul* veya *legatus Augusti pro praetore* olarak hizmet eden *senatus* üyesi valilerin yerini

⁷⁴ Augustus M.Ö. 20'de bölgeye yaptığı ziyaret esnasında *boule*'ye girme yaşını 30'dan 22'ye düşürmüştür. Bkz. Plin. *epist.* 10. 79; 10. 80. Ayrıca bkz. Cass. Dio 54. 7. 4-5. Ancak asıl sınırın 25 yaş olduğu düşünülmektedir. Bkz. Sherwin-White 1966, 671; Ameling 1984, 29 dn. 78.

⁷⁵ Augustus zamanında Amisos kentine tekrar özgürlük verilirken, Nikomedia'da imparatorluk kültürü kurulmuş ve Nikaia kentinde Tanrıça Roma ve Caesar için tapınımına olanak sağlanmıştır. Bkz. Strab. 12. 3. 14; Cass. Dio 51. 20. 6-7.

⁷⁶ Plin. *epist.* 10. 79; 10. 80; 10. 112; 10. 113; 10. 114; 10. 115.

⁷⁷ Plin. *epist.* 10. 115. Bu eyalet kentlerindeki çok vatandaşlıkla ilgili bir durumdur ve Plinius'un gelişine kadar da ihlal edilmiş bir düzenlemedir. Ayrıca bkz. Plin. *epist.* 10. 113.

⁷⁸ Konu üzerine değerlendirmeler için bkz. Şahin 1992, 77 vdd.; Marek 1994, 83 vdd.; Şahin 1999, 185; Magie 1950, 1532 dn. 7.

⁷⁹ Ameling 1984, 23. Dio'nun kendisi de (37. 49. 5) yasanın içeriğinin tam olarak bilinmediğini belirtir.

⁸⁰ Buna karşın C. P. Jones (Jones 1978, 2), coğrafik sınırlara ve bölgenin etnik yapısına pek fazla dikkat edilmeden oluşturulan *Pontus et Bithynia* Eyaletindeki yasaların Diocletianus'un hükümdarlığına kadar devam ettiğini belirtmektedir.

almaya başlayan⁸¹ atlı sınıfından *praesides perfectissimi*'nin varlığı nedeniyle 235-238 yılları arasında görev yapan *imperator* Maximinus Thrax'ın hükümdarlığı sırasında veya biraz öncesinde Pontos Bölgesi'nin ayrı bir eyalet olarak düzenlendiği anlaşılmaktadır⁸².

3- Pompeius Tarafından Yapılan Düzenlemeler

Yasanın idari düzenlemelerinin en önemli kısmını; sahip oldukları alanların boyutuna, nüfuslarının yoğunluğuna, ekonomik durumları ve saygınlıklarına göre her kentin *bouletes* sayısının merkezi idare tarafından başlangıçta saptanması oluşturmaktadır⁸³. Giriş için gerekli temel görevi yerine getirmeleri durumunda *boule*'ye girebilenler bu üyeliği hayat boyu sürdürme olanağı elde etmelerine karşın bu görevlerin tamamını sırasıyla üstlenen *ensor*'lar, üyeleri *boule*'den çıkarma yetkisine sa-

hiptir⁸⁴. Başlangıçta kentlerin önde gelenlerinin alındığı ve genel olarak onların çocuklarının devam ettirdiği üyeliklerde⁸⁵ aşırı azalma olması, mevcut üyelerin görevler için yetersiz kalması veya üyelik sayısının arttırılmak istenmesi durumunda ise genel olarak *ensor*'lar denetiminde⁸⁶, *boule* üyesi olmak isteyenler arasında seçim yapılmakta veya parayla yeni üye alınmaktadır⁸⁷. Kentlerde oluşturulan bu sistemde eski kent sel kurumlar korunmuştur. Buna karşın eskiden halkın katıldığı yönetime, yapılan bu düzenlemelerle onursal bir biçim ve bir ölçüde kalıtsallık verilmiş ve yönetim birimlerine Roma *senatus*'unda olduğu gibi kentlerdeki mali yükü üstlenebilecek olan zengin vatandaşlar getirilmiştir.

⁸¹ Konuyla ilgili olarak bkz. Lendon 1997, 223, 228 vd.

⁸² Thomasson 2001, 6. Thomasson, mil taşlarındaki bazı *legatus Augusti pro praetore*'lerin sadece Pontos'un valisi olarak okunmaları nedeniyle D. H. French'in bu süreci Septimius Severus zamanına tarihlediğini ancak M. Christol ve X. Lorient'un bunu yeterli bir kanıt olarak görmediklerini, kendisinin de onlarla aynı fikirde olduğunu belirtmektedir. 232 yılından itibaren *praeses* unvanı taşıyan valiler için bkz. Marek 2003, 46, 52.

⁸³ *Lex Pompeia*'nın kendisi bu bağlamda bir *municipia* yasası gibi görülmekte ve bunun *municipia censores*'i ile benzer yetkiye sahip bir *magistratus*'un görevi ile bunların *senatus*'a kabulü ve *censores* hakkında olduğu belirtilmektedir. Konu üzerine bkz. Sherwin-White 1966, 670; Lintott 1993, 149; Harris 1980, 870; Kallet-Marx 1995, 330 vd.; Mitchell 1984, 123 vd.

⁸⁴ Magie (Magie 1950, 369 vdd.) *bouletes* listelerinin en azından Bithynia ve Galatia kentlerinde, Pergamon'da ve Aphrodisias'da *censores* tarafından kontrol edildiğini ifade eder. Jones'a göre (Jones 1998a, 171 dn.29) Pompeius benzer kuralları ilhak ettiği diğer bölgelerde de uygulamıştır. Cato bunun örneğini Kıbrıs'ta takip etmiş ve M.Ö. 25'te ilhak edilen Galatia Eyaleti'nde de rastlanan bu sistem *Principatus* Dönemi'nde de sürdürülmüştür.

⁸⁵ Ancak Plinius'un (*epist.* 10. 79) *plebes*'in yerine soyluların girmesinin tercih edilmesini belirtmesi bunun tamamen kalıtsal olmadığını göstermektedir.

⁸⁶ Buna karşın *imperator* Nerva tarafından *boule* sayısı 100 üye arttırılan Prusa kentindeki üyelikleri *censores*'in seçmediği düşünülmektedir. Bkz. Sherwin-White 1966, 721. Dion Khrysostomos (*Orat.* 45. 7-10) da *boule* sayısının Traianus tarafından arttırılmasını kendi başarısı olarak görmektedir.

⁸⁷ Plinius'un mektuplarında aktardığı sorunlardan biri de (*epist.* 10. 39; 10. 79; 10. 80) budur. Başlangıçta yeni üye olmak isteyenlerden ücret alınmazken ilerleyen dönemlerde kentlerde bunun için değişen oranlarda ücret alınmaya başlanmıştır (Bkz. *epist.* 10. 112; 10. 113).

Pompeius'un yaptığı çalışmalar sonucunda, Herakleia'dan⁸⁸ Pharnakeia'ya kadar Karadeniz boyunca uzanan kıyıları ve Kappadokia sınırlarını oluşturan güneydeki dağ silsilesi arasında kalan bölge Bithynia ile birleştirilmiş ve buradaki valinin idaresine verilmiştir. Bununla birlikte, Pompeius'un kraliyet topraklarının bir bölümünü Bithynia'ya ekleyerek oluşturduğu eyalet⁸⁹ başlangıçta sadece Bithynia olarak geçmekte⁹⁰ ve genel olarak Nero Dönemi'ne kadar resmi şekilde *Pontus et Bithynia* adıyla bilinmemektedir⁹¹.

Pontos Bölgesi'nde yapılan en önemli düzenlemeyi, eyalet haline getirilen Mithradates'in krallık topraklarının πολιτεία olarak adlandırılan ve topluluk olarak kabul edilen, ancak kent olarak da nitelendirilebilecek 11 birime ayrılması oluşturmaktadır⁹². Kendi içlerinde birbirlerinden bağımsız yeni yerleşim yerlerini dağınlıktan uzak tutma ve idareyi kolaylaştırma amacı taşıyan bu yeni bölgeleri Strabon'un sahip oldukları alanların genişliğinden olsa ge-

rek ἐπαρχία⁹³ olarak da adlandırdığı görülmektedir⁹⁴. Kuruluşu eskiye dayanan koloni ve liman kentlerinden Amisos, Sinope ve Amastris ile iç kısımlarda yer alan eski başkent Amaseia⁹⁵ ve Zela bu yeni düzenlemede kendi isimlerini korumuşlardır. Kentleşme düzeyinin çok az, nüfusun dağınlık olduğu iç bölgelerdeki değişikliklerin önemini yansıtmak için ise savaş esnasında dağınlık yerleşimlerin birleştirilmesiyle (*synoikismos*) Pompeiopolis, Neapolis, Magnopolis, Megalopolis, Diospolis ve Nikopolis adıyla yeni kentler oluşturulmuştur.

Yeni oluşturulan bu kentler, nüfus potansiyelinin fazla ancak dağınlık olduğu ve eskiden beri yerleşimlerin bulunduğu krallık ikametgâhının yakınındaki bölgelerde, yerleşim ve yaşam olanaklarının elverişli olduğu tarımsal, dini ve ticari alanların yakınlarında veya tarihsel öneme sahip yerlerde kurulmuşlardır. Bu topluluklardan Pompeiopolis, Neapolis, Magnopolis, Diospolis ve Nikopolis Bithynia'dan Armenia'ya gi-

⁸⁸ Jones (Jones 1998b, 154) Herakleia'nın eyalete dâhil edildiğini belirtir.

⁸⁹ Strab. 12. 3. 1; Liv. *perioch.* 102. 1; Cass. Dio 42. 45. 3.

⁹⁰ Wellesley 1953, 294 dn. 1; Wesch-Klein 2001, 251.

⁹¹ Harris 1980, 869; Wesch-Klein 2001, 253 vdd. Ayrıca krş. Houghtalin 1993, 134. Marek (Marek 2003, 62 dn. 1) eyaletin başlangıçta resmi olarak Bithynia ve Pontos Polemoniakos'un dâhil edilmesinden sonra Pontos - Bithynia adıyla anılmasını zorlama bir sonuç olarak görmektedir.

⁹² Strab. 12. 3. 1. Konu üzerine değerlendirmeler için bkz. Magie 1950, 1232 dn. 35; Kallet-Marx 1995, 328 dn. 151; Macro 1980, 665.

⁹³ Strab. 12. 3. 37. Mitchell (Mitchell 1993, I 91vd.), eyaletlerin bütünü ya da parçası için kullanılan bu terim yerine, küçük yönetim bölgeleri için normalde *ἐπαρχία* teriminin kullanıldığını, Strabon'un da bu durumlar için gerçekte bu terimi kastettiğinin söylenebileceğini ifade eder.

⁹⁴ Aynı kelime kullanımında olmamakla birlikte bu tarz düzenlemeleri Asia ve Thrakia gibi bölgelerde de görmek mümkündür. Konuyla ilgili olarak bkz. Magie 1950, 171 vd; Keil 1936, 571.

⁹⁵ Marek (Marek 1993, 39, 50; Marek 2003, 40) Strabon (12. 3. 10) tarafından küçük bir kasaba olarak nitelendirilen ve daha sonra Ionopolis ismini alan Abonuteikhos yerleşiminin bu esnada kent düzeyine yükseltilmiş olabileceğini ve Amaseia ile Abonuteikhos kentlerinden birinin bu yeni kentler arasında sayılabileceğini düşünmektedir.

den büyük ticaret yolu üzerinde bulunurken Zela ve Megalopolis Karadeniz kıyılarından Amaseia boyunca Yukarı Halys Vadisi'ne ve dağlar üzerinden Euphrates'in doğu yakasında önemli bir kale olan Tomisa'ya giden yollar üzerinde bulunmaktadır. Bunun sonucunda ticaret hem doğudan batıya hem de kuzeyden güneye bu topluluklar tarafından yapılıyordu. Böylece ticaret bu kentler aracılığıyla hem güvenli hale geliyor hem de yeni oluşturulan bu topluluklar ekonomik olarak önemli kazançlar elde ediyorlar ve yerleşimler kısa sürede kayda değer bir gelişim gösteriyorlardı⁹⁶. Ancak muhtemelen Nikopolis haricinde⁹⁷ yeni oluşturulan bu kentler genel olarak, gerek maliyetli olmaması için gerekse de yaşanan nüfus kayıplarına bağlı olarak yeni baştan kurulma yerine dağlık ve kırsal kesimlerde mevcut olan irili ufaklı birçok yerleşim yerinin bu isimlerden birisinin altında birleştirilmesiyle oluşturulmuştur⁹⁸. Böylelikle

hem merkezi yapı güçlendiriliyor hem de dağınık ve farklı boyutlardaki yerleşim birimlerinde yaşayan az sayıdaki nüfusun, yeni bir kentleşme anlayışının sergilendiği bölgede yönetimi üstlenen ve bölgeyi iyi tanıyan yerel birimler tarafından daha etkili kontrol edilmesi ve verimli hale getirilmesinin sağlanmasıyla idari sistem kolaylaştırılıyordu⁹⁹. Ancak bunun için öncelikle kent hayatının gelişmesinde en önemli unsuru oluşturan nüfus kaybını önlemek veya nüfusu korumak ve yeni oluşturulan yerleşimlerin nüfusunu arttırmak¹⁰⁰ yoluna gidilmiştir. Çünkü Roma'ya karşı en çetin mücadelelerden birini veren Mithradates'in uzun süreden beri yürüttüğü kara savaşlarında kendi ordusundan en azından 250.000 kişi yaşamını kaybetmiştir¹⁰¹. Rhodos'u ve Anadolu kentlerini ele geçirmek için verilen kayıplar ve yapılan birçok çarpışmadaki ölü sayıları yanında¹⁰² savaş firarileri¹⁰³ hastalık, yangın¹⁰⁴,

dir. Bölgede genel olarak köylerin hâkim olduğuna dair ayrıca bkz. Arslan 2007, 30.

⁹⁶ Broughton 1938, 532 vd.; Magie 1950, 370 dn. 25, 33; Erciyas 2006, 177 vdd. Ayrıca bkz. Sherwin-White 1994, 244; Weimert 1984, 30 vd.

⁹⁷ Pompeius bu kenti yaralı ve terhis edilen askerleri için kurmuş ve civar bölgelerden insanların buraya yerleşmesi sağlanmıştır. Bkz. Cass. Dio 36. 50. 3. Dreizehnter'e göre (Dreizehnter 1975, 240) Pompeius bölgede yeni olarak sadece Nikopolis kentini kurmuştur. Ayrıca krş. Seager 1994, 60.

⁹⁸ Mitchell (Mitchell 2002, 58vd.) Pharnakeia haricinde Mithradates sülalesi tarafından bölgede kent kurulmadığını, Eupator zamanında ise bunun Amaseia ve yarım kalan Eupatoria ile sınırlı kaldığını belirtirken Marek (Marek 2003, 40) yeni eyaletin belkemiğinin birisini, kent geleneğine sahip olmayan yeni oluşturulan toplulukların civarındaki kırsal kesimlerin oluşturduğunu ifade etmekte ve bunu Seleukos'ların çalışmalarına benzetmekte

⁹⁹ Buna karşın Romalılarda günah ve ayıp sayılmasına rağmen Pompeiopolis'ten evlenen iki kardeş örneğinde olduğu üzere Roma nüfuzundan uzak bölgelerde yerel halk kendi hayat tarzını devam ettirmiştir. Konu üzerine bkz. Durugönül 1993, 65 vd.

¹⁰⁰ Apameia ve Sinope'nin *colonia* yapılmasına ve Romalı vatandaşların yerleştirilmesine de gerekçe (Keil 1936, 576) Mithradates ile yapılan savaşlarda nüfusun azalması gösterilmektedir. Ayrıca bkz. Magie 1950, 370 dn. 35.

¹⁰¹ Rakamlar için bkz. App. *Mithr.* 32, 34, 45, 54, 58, 75, 78, 100, 112; Plut. *Sull.* 18. 1; 22. 4; Plut. *Luc.* 23. 3; Plut. *Pomp.* 32. 7; Strab. 19. 2. 37; Eutr. 5. 6, 6. 8. 12; Liv. *perioch.* 82. 1, 97. 5; Oros. *hist.* 6. 2. 5-7, 15. Ayrıca bkz. Arslan 2007, 199 vd., 212, 214, 228, 231, 331, 355, 387, 460.

¹⁰² Sayılarının ne olduğu bilinmeyen bazı çarpışmalar için bkz. Memnon 34, 40, 43, 50. Ayrıca Kyzikos

yağmalama¹⁰⁵ veya kazalardan kaynaklanan¹⁰⁶ ölümlerin ve esir alınanların eklenmesiyle bu sayı önemli düzeyde artacaktır. Ayrıca 72 yılından itibaren bölgeye taşınan savaflara bağlı olarak bölgede iş ve yaşam olanaklarının azalmasından dolayı yaşanan göçler nedeniyle¹⁰⁷ mevcut yerleşim yerlerinin nüfusu ciddi düzeyde azalmış olmalıydı. Bunun yanında kral 64 yılında Bosporos'ta Demeter şenliklerini kutlarken orada

gerçekleşen büyük bir depremde, yapıları neredeyse harabe haline gelen bölge kentlerinin birçoğu önemli zararlar görmüş olmalıdır¹⁰⁸. Yaşanan nüfus kaybı savaşa katılan asker miktarına da yansımış ve Mithradates, Bithynia kralı ile 88 yılında yapılan savaşta yaklaşık 300.000 kişilik bir orduya sahipken¹⁰⁹ Pompeius ile yaptığı son savaşta ancak 30.000 kadar piyade ve 2 ile 4 bin arasında süvari gücü çıkarabilmiştir¹¹⁰.

Bu amaçla Pompeius, kral olduğu tarihten itibaren etrafındaki bütün krallıklarla savaşan Mithradates'in bölgede meydana getirdiği ortama veya bölgenin içinde bulunduğu kötü duruma bizzat tanık olduğundan bölgenin kalkınmasındaki en önemli unsur olan nüfusu korumak için Pontoslu bir anneden doğan çocukların Pontoslu sayılabilmesine¹¹¹ yönelik bir düzenleme yapmış olmalıdır¹¹². Genel olarak farklı kentlerden gelen ailelerin çocuklarının vatan-daşlığı için baba kökenine göre karar

kuşatması sırasında önemli kayıplar verilmiştir. Bkz. Plut. *Luc.* 19. 1; App. *Mithr.* 75; Strab. 12. 8. 11. Ayrıca krş. Broughton 1938, 527, 529.

¹⁰³ Savaş kötüye gittiği zaman Mithradates'in kendisi de bazen çareyi kaçmakta bulmuştur. Bkz. Cass. Dio 36. 49. Appianus da (*Mithr.* 97) yiyecek sağlanabilecek yerlerin Lucullus tarafından elverişsiz hale getirilmesi nedeniyle, Pompeius ile yapacağı savaş öncesinde kralın ordusundan birçok kimse- nin firar ettiğini belirtir.

¹⁰⁴ Bölgenin önemli kentlerinden Amisos'un büyük bir bölümü yangından dolayı yok olmuştur. Bkz. Plut. *Luc.* 19. 3-5. Ayrıca ölümcül yaralara sahip çok sayıda insan ile köle ve ganimet olarak götürülenler de göz önüne alınmalıdır.

¹⁰⁵ Lucullus tarafından kuşatıldığı sırada kralın kenti savunmakla görevli komutanı Bakkhides'in ihanet korkusuyla insanlarını öldürttüğü Sinope (Memnon 54; Strab 12. 3. 11) ve yine kuşatma altındaki Herakleia'nın kendi komutanları tarafından ihanete uğraması sonucunda içine düştüğü durum (Memnon 51, 52, 59) bunun için canlı bir örnek teşkil etmektedir.

¹⁰⁶ Plutarkhos, Kyzikos kuşatmasından geri dönen kraliyet donanmasının fırtınaya yakalanması nedeniyle kıyının gemi enkazıyla dolduğunu belirtir. Plut. *Luc.* 13. 2; App. *Mithr.* 78; Oros. *hist.* 6. 2. 24. Ayrıca bkz. Liv. *perioch* 95. 3; Oros. *hist.* 6. 2. 21.

¹⁰⁷ Strabon (12. 3. 39) memleketi Amaseia'da Mithradates ile yapılan savaşlar nedeniyle birçok terk edilmiş arazi olduğunu belirtmektedir. Bölgede yaşam olanakların azaltılmasının başında ise yiyecek temin edilebilecek yerlerin rakipler tarafından kullanılmaması için yakılması veya kullanışsız hale getirilmesi gelmektedir. Örnekler için bkz. App. *Mithr.* 97, 99.

¹⁰⁸ Cass. Dio 37. 11. 4; Oros. *hist.* 6. 5. 1. Deprem Bosporos taraflarında gerçekleşmiş olsa da hem Orosius hem de Dio bunun büyük bir deprem olduğunu belirtmektedirler.

¹⁰⁹ App. *Mithr.* 17. Rakam için krş. Memnon 31. Ancak söz konusu sayının abartılı olduğu ve bunun 160.000 civarında olabileceği düşünülmektedir. Bkz. Magie 1950, 212.

¹¹⁰ App. *Mithr.* 97; Plut. *Pomp.* 32. 1. Kral Armenia'dan dönerken yaklaşık 8.000 kişilik kuvveti vardır, ancak kazandığı önemli zafer ardından bile ancak bu kadar asker toplayabilmiştir. Pompeius'un ordusu ise muhtemelen 50.000 civarındadır. Bkz. Magie 1950, 353 dn. 5.

¹¹¹ Ulpian. *Dig.* 50. 1. 1. 2. Yasa üzerine değerlendirmeler için bkz. Marshall 1968, 107 vdd.; Mitchell 1984, 124; Mitchell 2002, 49.

¹¹² Benzer bir düzenleme Troia ve Delphos kentlerinde de mevcuttur. Bkz. Ulpian. *Dig.* 50. 1. 1. 2.

verilirken buna benzer bir düzenleme Plinius'un mektuplarında görülmektedir. Bu yasa sonraki dönemlerde önemli derecede ihlal edilmesine karşın¹¹³ yasa göre Bithynia içerisindeki herhangi bir kentte kayıtlı olan bir kimsenin başka bir kente kaydolması yasaklanmıştır¹¹⁴. Buradaki düzenlemenin nedeni için genel olarak küçük ve sosyal imkânları fazla olmayan kentlerde onursal görevleri yerine getirecek zengin vatandaşların başka kentlere gitmelerinin önlenmesi¹¹⁵ gösterilmektedir. Buna karşın bu düzenleme¹¹⁶ Bithynia ile birleştirilen Pontos bölgesindeki kentleri de kapsıyor olmalıydı. Bu nedenle sadece Bithynia isminin geçtiği düzenleme, kent hayatının fazla bir gelişim göstermediği Pontos Bölgesi için daha anlamlı hale gelmekte ve buradaki nüfusu korumaya yönelik çok önemli bir adım olarak gözükmektedir. M.S. 2. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kentlerdeki yönetim yükünü belirli onurlar karşılı-

ğında üstlenen *bouleutes* sayısının azalması ya da yeni üye bulmada güçlük yaşanması ve kentlerde zengin vatandaşların kaybolmaya başlamaları Pompeius'un yapmış olduğu her iki düzenlemeyi sonradan önemli kılmıştır. Bununla birlikte görünüme göre özellikle tek vatandaşlığa yönelik olanlar olmak üzere düzenlemeler çok geçmeden ihlal edilmiş ve yukarıda anılan sorunların artmaya başladığı dönemden itibaren merkezi olarak yeni düzenlemeler yapılmıştır.

Kent kurmaya yönelik başlattığı çalışmalar sonucunda Pompeius, Mithradates'in unvanını taşıyan¹¹⁷ ve Lykos Çayı ile Iris Irmağı'nın kesiştiği yerde bitirilmeden bırakılan veya Romalılar kabul ettiği gerekçesiyle yıktırılan Eupatoria kentini yeniden inşa ettirmiştir. Lucullus tarafından ele geçirildikten sonra Romalılar tarafından da önemli düzeyde zarar gören kente yeni bölgeler ilave edilmiş ve kentin nüfusu arttırılmıştır. Kentler arası yol güzergâhı üzerinde olmasıyla da önemli bir konuma sahip kentin ismi ise, Sulla adına kazandığı zaferlerin ardından onun tarafından kendisine verilen *Magnus*¹¹⁸ unvanına izafeten oluşturulan Magnopolis¹¹⁹ ismiyle değiştirilmiştir. Mithradates'in sarayının, av ve hayvanat bahçesinin ve değerli madenlerin bulun-

¹¹³ Jones 1998a, 170; Magie 1950, 640; Sherwin-White 1966, 724; Lintott 1993, 163 vdd.

¹¹⁴ Plin. *epist.* 10. 114; 10. 115. Sherwin-White (Sherwin-White 1966, 724) bütün Roma'lılara bu dönemde Roma vatandaşlığından ayrılmadan başka bir devletin vatandaşlığına geçmelerinin yasaklandığını belirtirken, Lintott (Lintott 1993, 149) buna benzer bir durumun batıdaki *municipia* yasalarında olmadığını ancak, bazı boyutlarda bunun *hospitium* ve *patrocinium* haklarına paralel olduğunu ifade eder.

¹¹⁵ Marek 1993, 43; Marek 2003, 67. Ayrıca krş. Marshall 1968, 108; Mitchell 1984, 124.

¹¹⁶ Marshall (Marshall 1968, 108 vd.) bu bağlamda, geleneksel uygulamaya yabancı ilkeler getirmesinden ya da nedensiz bir şekilde bilerek Hellenistik uygulamaları görmezlikten gelmesinden dolayı Pompeius'un eleştirilmesini karşılaşılan sorunlar sonucunda oldukça tuhaf görmektedir.

¹¹⁷ App. *Mithr.* 78, 113.

¹¹⁸ Plut. *Pomp.* 13. 4. Bu unvanın kendisine ilk önce Afrika'daki başarılarından sonra ordu tarafından verildiği ancak Sulla'nın onayıyla bunun pekiştiği de belirtilmektedir. Ayrıca bkz. App. *Mithr.* 118.

¹¹⁹ Strab. 12. 3. 30; App. *Mithr.* 115. Plinius Maior (*nat.* 6. 7) burayı Pompeiopolis olarak değerlendirmektedir.

duğu Kabeira'nın ismi Pompeius tarafından Roma'nın baş tanrısı Iuppiter adına Diospolis olarak adlandırılmıştır¹²⁰. Dasteira'nın güneydoğu yönündeki dağlarda Mithradates'e karşı M.Ö. 66 civarında kazanılan nihai zafer anısına ise Nikopolis¹²¹ kurulmuştur. Pompeius buraya yaralı ve ordudan terhis edilen askerlerinden bir bölümünü yerleştirmişti¹²². Yaralı ve terhis olan askerlerin yerleştirilmesiyle doğuda Roma vatandaşları için ilk yerleşim yeri ve bir *colonia* olarak görülen¹²³ kent, Pontos ile Armenia Minor arasında stratejik önemi olan bir yol üzerinde bulunmaktadır¹²⁴. Bununla birlikte kent antik

kaynaklarda Armenia Minor Bölgesi içinde gösterildiğinden¹²⁵, kentin yeni kurulan eyalet sınırları içerisinde yer alıp almadığı kısmen tartışma konusu olmuştur¹²⁶. Ancak her ne kadar bağımlı bir krallık içerisinde yer alsada nihai zaferin kazanıldığı yerde yaralı ve ordudan terhis edilen askerler için kurulan kentin Roma idaresindeki bir eyaletten ziyade yeni oluşturulan eyaletin doğu sınırındaki bir krallığın toprakları içerisine bırakılması düşündürücü olmaktadır. Konumu sayesinde daha sonradan önemli ve kalabalık bir yerleşim haline gelen kentin eyaletin doğu sınırında kent hayatının gelişmesinde önemli bir yarar sağlayacak düzeyde olduğu Pompeius'un kendisi tarafından da fark edilmiş olmalıydı. Çünkü bölgede kent olarak oluşturulan diğer yerleşimler stratejik konuma sahip olmalarıyla da önem kazanmaktadırlar. Ayrıca Pompeius askerlerine çok önem veren bir komutan olarak karşımıza çıkmaktadır¹²⁷. Bu nedenle kent başlangıçta bü-

¹²⁰ Strab. 12. 3. 30-31. 83 yılında yanan Capitolium Tepesi'ndeki Iuppiter Tapınağı'nın onarılması onurunun 62 yılı civarında Pompeius'a verilmesi önerisi gündeme gelmiştir. Bkz. Cass. Dio 37. 44. 1-3. Ayrıca bkz. Sumner 1966, 579; Wiseman 1994a, 358.

¹²¹ Strab. 12. 3. 28. App. *Mithr.* 105, 115; Cass. Dio 36. 50. 3; 49. 49. 3. Oros. *hist.* 6. 4. 7. Daha önce Aleksandros, Dareios'u yendiği Issos dolaylarında Nikopolis isimli bir kent kurmuş ve M. Antonius'u yenen Octavianus da Actium dolaylarında Nikopolis isminde bir kent kurarak bu geleceği devam ettirmiştir.

¹²² Cass. Dio 36. 50. 3. Değerlendirmeler için ayrıca bkz. Magie 1950, 370; Kallet-Marx 1995, 1995, 324 dn. 133.

¹²³ Cass. Dio 36. 50. 3; Mason 1974, 109; Kallet-Marx 1995, 1995, 329. Dio (38. 7. 3) özellikle Pompeius'un askerleri için Caesar sayesinde 59 yılında yapılan toprak kanunu ardından Caesar tarafından yapılan düzenlemeler sonucunda Campania'daki Capua'nın ilk Roma kolonisi olarak görüldüğünü belirtir.

¹²⁴ Strabon (12. 3. 28), Nikopolis'in kendisi zamanında oldukça kalabalık olduğunu ifade eder. Jones (Jones 1998a, 70) Armenia Minor M.S. 72'de Roma tarafından ilhak edildiği zaman Nikopolis'in bölgenin tek kenti olduğunu dile getirirken Magie (Magie 1950, 371) ikinci ve üçüncü yüzyılda kentin

metropolis konumunda olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca bkz. Syme 1995, 112.

¹²⁵ Caes. *Bell. Alex.* 36. 3; Strab. 12. 3. 28.

¹²⁶ Jones (Jones 1998b, 158, 251) kentin eyalet sınırları içerisinde yer almadığını düşünmektedir. Ayrıca krş. Kallet-Marx 1995, 1995, 328. Syme (Syme 1995, 112 vdd.), kenti 11 topluluk içinde görmekte ve kentin yeni eyalete bağlansa da *De Bello Alexandrino* gibi eserlerde kentin *Armenia Minor*'e ait olarak tanımlanması nedeniyle eyalette fazla kalmamış olması gerektiğini düşünmektedir.

¹²⁷ Pompeius savaştan sonra Roma'ya dönmeden askerlerine 16.000 *talanta* dağıtmıştır. Bkz. App. *Mithr.* 116. Ayrıca Pompeius kendisiyle Roma'ya dönen askerlerine toprak sağlamak ve onları memnun etmek için 63 yılından itibaren önemli bir çaba göstermiş ancak amacına 59 yılında

yük bir olasılıkla yeni oluşturulan eyalet toprakları içerisinde yer almaktaydı ve yaralı ve emekli olsa da askerler yerleştirildiğinden burada güvenliğe yönelik bir kaygı olduğu anlaşılmaktadır. Eyalet sınırları içerisinde dâhil edilen herhangi bir Roma toprağını eyaletten ayırıp bağımlı bir krallığa vermek her valinin veya komutanın yapabileceği bir düzenleme değildir. Bu yüzden kentin eyalet sınırlarından çıkabileceği en erken tarih, Pompeius'un ölümüyle Roma'nın tek sahibi haline gelen Caesar'ın bölgeye geldiği ve Zela'da Pharnakes'i yenilgiye uğrattığı 47 yılı olmalıdır¹²⁸. Marcus Antonius zamanında bölgede yapılan kapsamlı değişiklikler esnasında ise bölgedeki birçok yerleşim yeri eyalet dışında kalmıştır. Bu dönemde yapılan değişiklikler sonucunda genel olarak kıyı şeridini içine alacak şekilde toprakları önemli ölçüde azaltılan eyaletin doğu sınırını, Sinope ile Amisos'un neredeyse tam ortasında denize dökülen Halys Irmağı teşkil etmekteydi.

Pompeius tarafından kurulan kentlerden birisi de zengin Phazemonitis Bölgesi'ndeki Neapolis kentidir¹²⁹. Buranın güneyinde, yukarı Halys'e hâkim vadide ise Koloupene ve Kamisene'nin birleştirilmesiyle oluşturulan ve Pompeius'un unvanını taşıyan Megalopolis

Caesar sayesinde bir ölçüde ulaşmıştır. Bkz. Seager 1994, 68 vdd. Ayrıca bkz. Southern 2006, 112 vdd.

¹²⁸ Cass. Dio 42. 48. 3; Marek 1993, 48 vd. Ayrıca bkz. Syme 1995, 139; Kaya 1998 168. Kent Caesar tarafından bir iyi niyet göstergesi olarak Armenia Minor'e verilmiş olmalıdır. Böylelikle krallığın güveni daha etkili bir şekilde kazanılmış olmalıydı.

¹²⁹ Strab. 12. 3. 38.

kenti yer almaktadır¹³⁰. Muhtemelen civar bölgelerde büyük saygı gören Pers tanrıçası Anaïtis'e ait bir tapınağın ve kutsal alanın varlığı nedeniyle¹³¹ Zela iç kısımdaki bu bölgede eski ismini korumasına izin verilen tek yerleşmedir. Tanrıçaya ait topraklar yeni topluluğun bölgesini oluştururken buradaki rahibin görevleri sivil bir yöneticiye devredilmiş ve civar bölgelerdeki birçok yerleşim buraya dâhil edilmiştir. Pompeius bunlardan başka batıda, kralın generallerinin M.Ö. 88'de Bithynia Kralı Nikomedes IV'ü ağır bir şekilde yenilgiye uğrattıkları verimli Amnias Vadisi'nin kuzey tarafında, kendi adına izafeten Pompeiopolis kentini kurmuştur¹³².

Pompeius, Mithradates tarafından yakın zamanlarda ele geçirilen ve kent sel açıdan yeterince gelişmemiş¹³³ bölgeleri, kendisiyle işbirliği yapan kral veya yerel hanedanlara vermiş ya da kendisi bölgede bağımlı yeni hanedanlar oluşturmuştur. Hellenistik etkiden yoksun

¹³⁰ Strab. 12. 3. 37.

¹³¹ Zela'ya gösterilen saygı için bkz. Strab. 12. 3. 37. Muhtemelen Komana'da kaçınılan Hellenizasyon hareketinin benzeri burada da yaşanmıştır. Dreizehnter de (Dreizehnter 1975, 236) sahip olduğu ünden dolayı burasının isminin değiştirilmediğini belirtmektedir. Cicero da (*Leg. Man.* 9. 23) dini yerlere verilen zararın yerel halkı daha da barbarlaştırdığını ifade eder.

¹³² Strab. 12. 3. 40; Magie 1950, 370 dn. 35; Marek (Marek 2003, 40) Pompeius'un buraya ordudan terhis edilmiş birçok askeri de yerleştirmiş olabileceğini belirtmektedir. Cilicia ve Hispania Eyaletlerinde de Pompeius'un kendi adıyla anılan kentler bulunmaktadır. Strabon 3. 4. 10; Plin. *nat.* 5. 92; Cass. Dio 36. 37. 6. Ayrıca bkz. Dreizehnter 1975, 233 vd.

¹³³ Jones 1998b, 158; Pelling 1996, 22.

ve kentleşmenin az olduğu gerekçesiyle eyalete katılmayan bu bölgeler¹³⁴ hem yeni oluşturulan eyalet için tampon bir bölge yaratmak¹³⁵ hem de kendisiyle işbirliği yaparak gücünü kısmen korumuş olan bazı yerel krallıkları küstürmemek veya onların güvenlerini kazanmak için eyalet dışında bırakılmış olabilir. Aksi halde bunlar daha sonra yeni kurulan eyaletin toprak bütünlüğüne zarar verebilirlerdi. Bu nedenle Pompeius muhtemelen kentleşme ve nüfus gibi önemli sorunları olan yeni eyaleti, özellikle doğu istikametinden gelecek tehlikelerden korumak amacıyla böyle bir politika izlemiştir¹³⁶. Pompeius bu amaçla Kırım dolaylarındaki babası Mithradates'in ölümünde önemli bir paya sahip olan ve babasının cesedini Romalılara teslim eden Pharnakes'i Bosporos kralı olarak tanımış ve onu Roma'nın dostu ve müttefiki olarak görmüştür¹³⁷. Çünkü Pompeius'un ayrılmasından sonra Suriye taraflarında sorunlar devam ederken Pharnakes'in istilasına kadar burada bir başkaldırı olmamıştır ve buradaki krallıklar ve hanedanlar Roma'ya sadık

kalmışlardır. Hatta buradaki küçük krallıklar başta Deiotaros olmak üzere Pompeius'a karşı sadakatlerini Caesar ile yaptığı mücadelede ortaya koymuşlar ve Pompeius'un yanında yer alarak ona yardım etmişlerdir¹³⁸.

Bu düşünceler doğrultusunda Pompeius tarafından, yeni oluşturulan Pompeiopolis'in sahil kesimi ve Amnias Vadisi haricinde, bir zamanlar iki kral arasında paylaşılan Paphlagonia Bölgesi'ndeki Gangra, Devrek ve Halys Irmağı kavşağının güneyinde uzanan Pimolisene Bölgesi, Devrek Düzlüğü, Yukarı Billaios Vadisi ve Timonitis'in dağlarını kapsayan batı bölümü yerli soydan hanedanlara verilmiştir¹³⁹. Burası için Troia Savaşı'na katılan ulusal liderleri Pylaimenes soyundan Attalos ve Pylaimenes isminde kişiler bulunmuş ve Paphlagonia bu kişiler arasında bölünmüştür¹⁴⁰. Buna karşın başkent Gangra'da¹⁴¹ hüküm süren bu sülalenin yanında bölgede bir ya da iki tane hanedan daha olabileceği de düşünülmekte-

¹³⁴ Jones 1998a, 41 vdd; Fletcher 1939, 18.

¹³⁵ Braund 2002, 92; Mitchell 1993, I 33 vd.

¹³⁶ Eyaletin doğu sınırında emekli ve yaralı askerler için kurulan Nikopolis kenti bu açıdan önemli bir konuma sahiptir. Harris de (Harris, Bithynia 873) Pompeius'un çalışmalarında savunma amacının ön plana çıktığını belirtir.

¹³⁷ App. *Mithr.* 113, 114; Cass. Dio 37. 14. 2. Kralın sağ kalan diğer çocukları zafer töreni için Roma'ya götürülmüştür. Bkz. App. *Mithr.* 117. Önceden Lucullus babasına karşı gelerek kendilerine yardım eden Bosporos kralı Makhares'i Roma'nın dostu ve müttefiki olarak görürken daha sonra M. Antonius, Pharnakes'in oğlu Dareios'u eyalet dışına bırakılan Pontos topraklarının kralı yapmıştır.

¹³⁸ Caes. *civ.* 3. 4; Cic. *ad. fam.* 9. 9. 2; Vell. 2. 51. 1; Plut. *Pomp.* 73. 6; App. *civ.* 2. 71; Cass. Dio 41. Konuya ilişkin olarak ayrıca bkz. Magie 1950, 402, 1256 dn. 78; Arslan 2000, 155 vd.

¹³⁹ Strabon (12. 3. 1) Pompeius'un yaptığı değişikliklerden sonra bazı Romalı valilerin bu bölgelerde çeşitli bölünmeler yaptıklarını, hükümdarlar atadıklarını, bazı kentleri özgür kılarken bazılarını krallara verdiklerini ve bazılarını da Roma kontrolü altına aldıklarını belirtmektedir. Bu düzenlemeler muhtemelen, sıradan görevliler olmayan Caesar ve Marcus Antonius tarafından gerçekleştirilmiştir.

¹⁴⁰ Strab. 12. 3. 1; App. *Mithr.* 114; Eutr. 6. 14; Fest. *Brev.* 11. 4. Ayrıca bkz. Magie 1950, 372 dn. 37.

¹⁴¹ M.Ö. 6 civarında Paphlagonia ile birlikte ilhak edilen Gangra'nın ismi Germanikopolis olarak değiştirilir.

dir¹⁴². Mithradateion ve Pontos Krallığı'nın güneybatısından ayrılan bölge ise Trokmoi kavminin Tetrarkhos'u Brogitaros'a bırakılmıştır¹⁴³. Bölge üzerinde önemli bir siyasi nüfuzu olan Komana rahipliğine ise Murena'ya sığınan eski Pontos Generali Arkhelaos'un oğlu Arkhelaos getirilmiştir¹⁴⁴. Pompeius, Kolkhis Yöresi'ne kendi tarafında yer alan Aristarkhos adında birini atamıştır¹⁴⁵. Kıyı kentleri, Pharnakeia ve Trapezos, Halys ile Amisos kıyısı arasında yer alan Gazelonitis'in bir bölümü ile Mossynoikoi ve Tibaranoi olarak adlandırılan kavimlerin ülkesi krala karşı savaşta kendi yanında yer alan ve en güvendiği isimlerden birisi olan Galat Deiotaros'a bırakılmıştır¹⁴⁶.

Bunun yanında Strabon tarafından Pontos ile Bithynia arasındaki sınırı¹⁴⁷ oluşturduğu belirtilen Herakleia Pontika önceden özgür ve Roma'nın müttefiki ilan edilmiş bir kent iken, savaşta kendilerinin karşısında yer aldığı ve Mithradates'e yardım ettiği gerekçesiyle 73 yılında hakları elinden alınmıştır¹⁴⁸. Muhtemelen *publicani* lehine aynı süreç burada da devam etmiş ve Pompeius kente yönelik olumlu bir değişiklik yapmamıştır. Phanagoreia kenti ise, Kırım taraflarında gücünü tekrar kurmaya çalışan kralın istediklerini karşılamayıp ona karşı gelenlerden ilki olduğu ve bu davranışıyla başka yerleşimleri isyana teşvik ettiği için Pharnakes'ten alınarak özgür ve bağımsız hale getirilmiştir. Kentin komutanı Kastor'a da Roma'nın dostu unvanı verilmiştir¹⁴⁹.

Bundan başka Pompeius taraftarı Rullus tarafından Roma'da 63 yılı başlarında bölgeyi ilgilendiren bir düzenleme yapılmak istenmiştir. Buna göre kralın Paphlagonia, Pontos ve Kappadokia'daki topraklarının *ager publicus* yapıldıktan sonra açık arttırmayla askerlere satılması tasarlanmıştır¹⁵⁰. Ancak Cicero, savaşın devam ettiği ve Pompeius'un görevini tamamlamadığı gerek-

¹⁴² Syme 1995, 113.

¹⁴³ Strab. 12. 5. 2. Galat liderlerine bırakılan bölgelerin daha fazla detayı ve sonraki dönemlerde bölgede yapılan düzenlemeler üzerine ayrıntılı bilgi için bkz. Mitchell 1993, I 91; Marek 2003, 44 vdd.

¹⁴⁴ Strab. 12. 3. 34-35; App. *Mithr.* 114. Magie (Magie 1950, 371), geleneksel kutsallık ve doğusal önyargı nedeniyle burada bir Hellenizasyon hareketinden çekinen Pompeius'un tanrıçanın yüksek rahipliğini koruduğunu ancak bu göreve Roma'ya bağımlı olabilecek birini atadığını belirtir. Armenia ile ticarete önemli bir merkez oluşu nedeniyle ilerleyen dönemlerde oldukça kalabalıklaşan tapınak bölgesi M.S. 34'te Galatia Eyaleti'ne bağlanmıştır.

¹⁴⁵ Strab. 12. 3. 1; App. *Mithr.* 114; Eutr. 6. 14; Bu bölgede daha sonra hüküm sürenler için ayrıca bkz. Strab. 12. 3. 29, 30.

¹⁴⁶ Strab. 12. 3. 13; Eutr. 6. 14. Detaylı bir değerlendirme için ayrıca bkz. Magie 1950, 1237 dn. 41; Syme 1995, 111; Marek 2003, 36 vdd.; Arslan (Arslan 2000, 162 vd.) Armenia Minor'un Deiotaros'a verilmesinden dolayı bölgede bir güvenlik boşluğu oluştuğunu ve bundan dolayı Pharnakes'in daha sonra bölgeyi kolayca işgal ettiğini belirtmektedir.

¹⁴⁷ Strab. 12. 3. 2, 7.

¹⁴⁸ Syme 1995, 112 vd; Magie 1950, 310, 325; Kallet-Marx 1995, 1995, 326; Marek 2003, 40.

¹⁴⁹ App. *Mithr.* 108, 113; Oros. *hist.* 6. 5. 2-3.

¹⁵⁰ Cic. *leg. agr.* 2. 51-52. Marek de (Marek 1993, 44) bu toprakların kraliyet topraklarından ziyade kralın şahsi arazileri olduğunu ve bunun civardaki kentlerin topraklarına eklendiğini belirtmektedir. Ayrıca krş. Magie 1950, 1231 dn. 34.

çesiyle buna karşı çıkmıştır¹⁵¹. Cicero'nun verdiği söylevin etkisiyle düzenleme onaylanmamıştır¹⁵².

4- Pompeius Sonrasında Yapılan Düzenlemeler

Görünüşe göre Pompeius'un Roma'ya varışından hemen sonra Gaius Papirius Carbo bölgeye vali olarak gelmiştir. Valinin görev süresi ise, sikkelere yola çıkılarak genellikle 61-59 yılları arasında verilmektedir¹⁵³. Ancak Marek ilk valinin görev yıllarının bu şekilde saptanmasının kabul edilemez olduğunu ve Carbo'yu takiben 57-43 yılları arasında 9 valinin görev yaptığını belirtmektedir¹⁵⁴. Bu durumda bölge için yaptığı düzenlemelerin onaylanması için büyük çaba sarf eden Pompeius'un Roma'da hemen hemen her şeyi yapabilecek durumda olduğu 59-57 yılları arası boş kalmaktadır. Bunun yanında Roma'ya bağımlı krallıkların veya hanedanlıkların oluşturulması başarıyla sağlandığından ve neredeyse her kesim tatmin edildiği için güvenliği önemli ölçüde sağlanan eyalete herhangi bir saldırı beklenmemesinden dolayı bölgeyi yakından tanımayan bir valinin 57 yılına kadar uzun bir süre bölgede kalması

düşündürücü olmaktadır¹⁵⁵. Bu nedenle Pompeius buraya ilkin, Suriye'de yapmış olduğu gibi muhtemelen kendi görevlilerinden birini bırakmıştır. Yaptığı çalışmaların neredeyse tamamının 59 yılında onaylanmasının ardından da Carbo bölgenin ilk valisi olarak görevine başlamış olmalıdır. Buna karşın Carbo'nun gelişiyile birlikte eyalette Romalı idarecilerin sömürüsü başlamış ve Carbo eyalet sakinlerine karşı sergilediği gasp olaylarından dolayı suçlanmış ve bu sabit görülmüştür¹⁵⁶.

Pompeius tarafından yapılan bu düzenlemeler ve gözetilen politikalar sayesinde bölge M.Ö. 48 yılına kadar herhangi bir dış saldırıya maruz kalmamış ve bölgede değişiklikler yapılmamıştır. Buna karşın bölgedeki en önemli güç konumunda olan Mithradates'in oğlu Pharnakes, *senatus* adına mücadele eden Pompeius ile Caesar arasında uzun süreden beri devam eden çekişmenin iç savaşa dönüşmesini babasının krallığını tekrar kurmaya bir fırsat olarak görmüştür. Bosporos kralı olarak tanınan Pharnakes, bölgedeki krallıkların zayıflığı sayesinde ilkin Kolkhis'i ardından Pompeius'a yardıma giden Deiotaros'un yokluğunda Armenia Minor'ü ve Kappadokia'nın bir bölümünü ele ge-

¹⁵¹ Düzenlemeye Cicero tarafından karşı çıkılması üzerine değerlendirmeler için ayrıca bkz. Sumner 1966, 577 vd; Seager 1994, 68 vd.

¹⁵² Caesar 59 yılında, Pompeius ile yaptıkları işbirliği nedeniyle Pompeius yandaşları tarafından 63 ve 60 yıllarında sunulan düzenlemelerin bir kısmını yasallaştırır ancak bunların içinde muhtemelen, ordusu kendisiyle beraber döndüğü için bölge ile ilgili düzenlemeler bulunmamaktadır.

¹⁵³ Magie 1950, 399 vd, 1231 dn. 34, 1254 dn. 68; Stumpf 1986, 66 vdd.

¹⁵⁴ Marek 1993, 35; Marek 2003, 40.

¹⁵⁵ Buna karşın Carbo'un 61-58/57 yıllarına kadar valilik yaptığı dile getirilmektedir. Bkz. Stumpf 1986, 56 vdd.

¹⁵⁶ Cass. Dio 36. 40. 4. Buna karşın Carbo Herakleia kentine karşı acımasız bir tutum içine girerek kenti yağmalayan M. Aurelius Cotta'nun suçlanması ve *senatus* üyeliğinin düşürülmesinde önemli bir rol oynamıştır. Konu üzerine bkz. Val. Max. 5. 4. 4; Memnon 59.

çirmiştir. Yaşanan gelişmeler karşısında harekete geçen Anadolu'daki eyaletlerin sorumlusu Gnaeus Domitius Calvinus'un da M.Ö. 48 yılında Nikopolis'te ağır bir yenilgiye uğramasıyla Pharnakes emellerine ulaşmış ve Pontos'un hâkimi olmuştur¹⁵⁷. Pompeius'u takip etmek amacıyla Mısır'da bulunan Caesar ise bu olayı öğrendikten ve Pompeius'un ölüm haberini aldıktan sonra, Pharnakes'e müdahale etmek amacıyla M.Ö. 47'de bölgeye gelmiştir. Yaptığı girişimlerin sonuç vermemesi üzerine Caesar gelişinin beşinci gününde Zela kentinin yakınlarında 4 saatlik kısa bir süre içinde Pharnakes'i mağlup etmiş ve bu süreci ünlü *veni vidi vici* deyişiyle özetlemiştir¹⁵⁸.

Yapılacak diğer çalışmalar için Calvinus'u bölgede bırakan Caesar, Pompeius tarafından yapılan düzenlemeleri genel hatları ile değiştirmeden bırakmıştır¹⁵⁹. Caesar öncelikle, Pompeius ile Pharsalos'taki savaşta Pompeius tarafında yer alan Deiotaros'un af talebini Pharnakes'e karşı savaşta etkili olması sonucunda kabul etmiş ve onun eski statüsünü korumuştur¹⁶⁰. Caesar, savaşı başlatan Pharnakes'in topraklarını ise,

kendisine Mısır'da önemli yardımlarda bulunan Pergamon'lu Mithradates'e bağışlamıştır¹⁶¹. Amisos sahip olduğu statüsünü kaybetmeyle karşı karşıya kalmış, ancak Pharnakes'e kuşatma sonrası teslim olması ve Pharnakes'ten zulüm görmesi nedeniyle eski statüsünü korumuştur¹⁶². Mithradates tarafından krallığın başkenti yapılan ve o taraftaki en önemli kent olarak görülen Sinope de benzer bir durumla karşılaşmış ancak Caesar'ın bölgeye gelişiyle daha iyi bir konum elde etmiştir. Caesar'ın bazı Romalıları yerleştirip *colonia* haline dönüştürdüğü kent¹⁶³, *Colonia Iulia Felix Sinopensis* olarak anılmıştır¹⁶⁴. Caesar bölgede bunların yanında Herakleia kentini de *colonia* olarak düzenlemiş ve kente özgürlük vermiştir¹⁶⁵. Caesar ayrı-

¹⁵⁷ Caes. Bell. Alex. 34-42; 65; Plut. Caes. 50. 1-2; App. Mithr. 120; App. civ. 2. 91; Cass. Dio 42. 45. 2-3; 42. 46. 1-3.

¹⁵⁸ Plut. Caes. 50. 3; Suet. Iul. 37. 2; App. civ. 2. 91; Cass. Dio 42. 48. 1; Liv. perioch. 113. 4. Velleius (2. 55. 2) bu olayı anlatmayı Caesar için pek önemli bulmamaktadır. Detaylı bir değerlendirme için ayrıca bkz. Magie 1950, 408 vdd.

¹⁵⁹ Cass. Dio 42. 48. 3; 42. 49. 1.

¹⁶⁰ Caes. Bell. Alex. 67. Ayrıca bkz. Arslan 2000, 160. Farklı bir değerlendirme için bkz. Kaya 2000, 92 vd.

¹⁶¹ Caes. Bell. Alex. 78; Strab. 13. 4. 3; App. Mithr. 121. Cassius Dio (42. 48. 4) kral unvanıyla Galatia'nın bir bölümü verilen Mithradates'e bölgenin yeni kralı Asander'e karşı savaş açma hakkı verildiğini ve bunu kazanması halinde bölgeyi elde edebileceğini yazmaktadır.

¹⁶² Cass. Dio 42. 46. 3; 42. 48. 4. Strabon (12. 3. 14), M. Antonius tarafından Straton'a verilen Amisos kentinin kötü bir duruma sokulduğunu ancak Actium Savaşı'ndan sonra Augustus'un kenti tekrar özgür kıldığını ve kentin durumunun o esnada çok iyi olduğunu belirtmektedir.

¹⁶³ Jones (Jones 1998a, 61), Roma'nın doğuda Romalılaştırma sürecinin Caesar tarafından bu şekilde başlatıldığını ve ölümüyle yarıda kalan düzenlemelerinin *triumvires* tarafından devam ettirildiğini, bu politikanın daha sonra Augustus tarafından pekiştirildiğini belirtir. Ayrıca bkz. Magie 1950, 459 vd.

¹⁶⁴ Strab. 12. 3. 11; Jones 1998b, 167; Magie 1950, 413 vd. dn. 33.

¹⁶⁵ Strab. 12. 3. 6. Ancak bu hareketin Augustus zamanında hayata geçirildiği dile getirilmektedir. Bkz. Saprykin 1997, 310. Caesar aynı yaklaşımı Bithynia'daki Apameia kenti için de sergilemiştir. Bkz. Strabon 12. 4. 3.

ca, Arkhelaos'un Mısır kralı olmak isterken öldürülmesi nedeniyle Koman'a'ya başrahip olarak onun oğlunu atamış ancak, buraya daha sonra kendisine yakın Kappadokia kralları soyundan Bithynia'lı Lykomedes adında birisini getirmiş ve kutsal alanın sınırlarını önemli ölçüde genişletmiştir¹⁶⁶.

Bölgede Pompeius'tan sonra en önemli değişiklikler, yaptığı ve yapacağı her şeyin onaylanacağına dair *senatus*'dan aldığı yetki doğrultusunda Parthlar ile yürütülecek savaş için bölgeye gelen M. Antonius tarafından yapılmıştır¹⁶⁷. Önceki politikalardan farklı bir yöntem izleyen Antonius 38 yılı civarında Phazemonitis Yöresi'ndeki topraklara kral olarak Pharnakes'in oğlu Dareios'u atamıştır¹⁶⁸. 36 yılı başlarında Dareios'un ölmesi ya da görevden alınması sonucunda, Parthlara karşı yürütülen seferde kendisine önemli yardımlarda bulunan Polemon'un egemenlik sahası Kilikia'dan Pontos'a kaydırılmıştır¹⁶⁹. Polemon burada, Iris Irmağı'nın doğusunda kalan bölgelerle birlikte Phazemonitis'in doğu kısmının krallığını ve ismiyle kurulan Polemonion kentiyile veya kendi adıyla anılan Pontos

Polemoniakos'a¹⁷⁰ ait Trapezeus, Pharnakeia, Diospolis, Magnopolis'i kapsayan yerleri ve Amaseia¹⁷¹ ile Amisos bölgelerini yönetmiştir¹⁷².

M. Antonius, Paphlagonia lideri Attalos ile Deiotaros'un 40 yılı civarında ölümünden sonra bunların krallığını ise Kastor'a bırakmıştır¹⁷³. Ancak 37-36 yıllarında Galatia ile Paphlagonia'nın hâkimi Kastor ölmüş ya da görevinden alınmış ve yerine torunu Deiotaros Philadelphos geçmiştir. Kendisine, Paphlagonia'daki başkent Gangra dâhil olmak üzere bölgenin kuzey parçası, Pompeiopolis ile birlikte Amnias Irmağı düzlüğü ve olasılıkla daha sonra Neapolis ile birlikte Halys Irmağı doğusundaki Phazemonitis Bölgesi'nde ek topraklar bırakılmıştır¹⁷⁴. Deiotaros Philadelphos'un M.Ö. 6 civarındaki ölümünün ardından ise kendisinin egemenlik alanı Galatia Eyaleti'ne eklenmiştir¹⁷⁵. Bunların ardından 3 yıl kadar sonra, sonradan Sebastopolis olarak adlandırılan, eski başkent Amaseia ve

¹⁶⁶ Caes. *Bell. Alex.* 66; Strab. 12. 3. 34-35; App. *Mithr.* 121. Ayrıca bkz. Syme 1995, 166 vdd. Caesar tarafından bölgede yapılan düzenlemeler için ayrıca bkz. Jones 1998b, 167; Marek 1993, 48 vd.

¹⁶⁷ App. *civ.* 5. 75; Cass. Dio 48. 34. 1-2.

¹⁶⁸ App. *civ.* 5. 75.

¹⁶⁹ App. *civ.* 5. 75; Cassius Dio 49. 25. 4; Strab. 12. 6. 1. Detaylı bilgi için ayrıca bkz. Sullivan 1980, 915 vdd.

¹⁷⁰ Dmitriev (Dmitriev 2000, 368) bölgenin ismini kendi ismiyle kurulan Polemonion kentinden geldiğini düşünmektedir.

¹⁷¹ Strab. 12. 3. 39. Amaseia M.Ö. 3-2 yıllarında Galatia Eyaleti'ne bağlanmıştır.

¹⁷² Strab. 12. 3. 14.

¹⁷³ Cass. Dio 48. 33. 5.

¹⁷⁴ Strab. 12. 3. 41; App. *civ.* 5. 75; Mitchell 1993, I 37; Magie 1950, 433 vd.

¹⁷⁵ Strabon (12. 3. 41), Paphlagonia'nın iç kısmındaki bu bölgelerin Romalılara eline geçmesini buradaki krallık soyunun tükenmesine bağlamaktadır. Syme (Syme 1995, 294 vd., dn. 25) tarihsel kanıtların yazıtlardan geldiğini ve Neapolis ile Pompeiopolis'in kendi *era*'larının M.Ö. 6'da başladığını belirtir. Ayrıca bkz. Mitchell 1993, I 92 vd.; Macro 1980, 666.

Sebasteia olarak değiştirilen Megalopolis Galatia Eyaleti'ne eklenmiştir¹⁷⁶. M. Antonius, Galatia lideri Ateporiks için de düzenlemelerde bulunmuş ve Ateporiks adına bir prenslik oluşturmuştur. Ateporiks'e olasılıkla Megalopolis dâhil olmak üzere Güney Pontos'ta Yukarı Halys Vadisi ve kuzeydeki dağlık bölge verilmiştir¹⁷⁷. M. Antonius bunlara ek olarak Galatia *Tetrarkhes*'lerinden biri olan Adiatoriks'e Herakleia'nın bir kısmını vermiş, ancak Actium savaşından sonra burası tekrar Pontos'a dâhil edilmiştir¹⁷⁸. Diğer bölgelerde de kendi düşünceleri doğrultusunda önemli sınır düzenlemelerinde bulunan¹⁷⁹ M. Antonius'un Parthlara karşı yapmak istediği sefer için bölgede bu şekilde değişiklikler yapması sonucunda Pontos'taki kent hayatı çok az gelişme göstermiştir¹⁸⁰.

¹⁷⁶ Magie 1950, 465 vd; Syme (Syme 1995, 295 vdd.) bu sürecin M.Ö. 2 ve M.S. 2 arasında olduğunu ve Paphlagonia gibi Galatia'ya bağlanan bu bölgelerin Pontos Galatikos olarak adlandırıldığını belirtir. Galatia Eyaletine bu dönemde bağlanan yerleşim yerleri için ayrıca bkz. Leschhorn 1992, 332.

¹⁷⁷ Strab. 12. 3. 37-38; Mitchell 1993, I 39.

¹⁷⁸ Strab. 12. 3. 6.

¹⁷⁹ Antonius'un düzenlemeleri kendi keyfiyeti doğrultusunda yapmasının en belirgin kanıtını Plutarkhos sunmaktadır. Antonius (Plut. *Ant.* 36. 2; 54. 4-6) Kleopatra'ya duyduğu aşktan dolayı ona Phoinike, Koile Suriye, Kıbrıs, Kilikia'nın büyük bir kısmı, Iudaia'nın bir bölümü ve Nabataia'luların yaşadığı alan dâhil olmak üzere çok geniş topraklar hediye etmiştir. Antonius ayrıca (Plut. *Ant.* 24. 4) kendisini eğlendiren çalgıcılara Priene kentini hediye etmiştir. M. Antonius'un Anadolu'daki diğer eyaletlerde ve bölgelerde yaptığı düzenlemeler için ayrıca bkz. Magie 1950, 433 vdd; Pelling 1996, 10 vd., 28 vdd.

¹⁸⁰ Buna karşın Buchheim (Buchheim 1960, 50 vd.), M. Antonius tarafından eyaletten çıkarılan bu yer-

Senatus tarafından onaylanmış bir yasanın düzenlemelerini değiştirmek ve Roma'nın topraklarını dağıtmak veya yerleşim yerlerinin sınırlarına yönelik önemli yeni düzenlemeler yapmak alışılmış bir durum değildir. Ancak bölgede Pompeius'un ardından bazı düzenlemelerde bulunan Caesar, Pompeius'a karşı kazandığı zaferlerden ve onun ölümünden sonra *dictator* seçilmesiyle¹⁸¹ Roma'nın neredeyse tek hâkimi olmuştur. Caesar'ın yaptığı bu düzenlemeler eyalet hayatını etkileyecek düzeyde değildir ve Caesar'ı buna yönelten etmenler bölgeye yapılan bir saldırı ve bölgede bazı dengelerin değişmesi neden olmuştur. Caesar'dan sonra bölgedeki en kapsamlı değişiklikleri Roma'nın eyalet topraklarını büyük ölçüde küçülten Marcus Antonius yapmıştır. M. Antonius'un bu şekilde hareket etmesine olanak sağlayan etmenler ise Octavianus ve Lepidus ile oluşturulan *triumvires* yönetiminde doğu topraklarının 40 yılında kendisine bırakılması¹⁸² ve Parthlarla yapacağı mücadele için ih-

leşimlerde Roma idaresinin zaten tam anlamıyla olmadığını ve Antonius sayesinde bölgenin istikrara kavuştuğunu düşünmektedir.

¹⁸¹ Liv. *perioch.* 112. 6; Plut. *Ant.* 8. 3; Cass. Dio 42. 20. 3; 42. 21. 1.

¹⁸² Yapılan anlaşmaya göre Octavianus Ionium Denizi'nin batısında kalan eyaletleri alırken Marcus Antonius, Ionium Denizi'nin doğusunda kalan eyaletleri almıştır, Lepidus'a ise Afrika eyaleti bırakılmıştır. Anlaşma için bkz. Plut. *Ant.* 30; Cass. Dio 48. 28. 4; App. *civ.* 5. 65; 5. 72; Liv. *perioch.* 125. 1; Suet. *Aug.* 13. 3. Iosephus (*Ant. Iud.* 15. 10. 2) Augustus tarafından 23 yılında doğuya gönderilen M. Agrippa'nın sorumluluk alanının da Ionium Denizi'nin doğusunda kalan bölgeler olduğunu yazmaktadır.

tiyaç duyduğu destektir. M. Antonius böylelikle belirli bir ücret karşılığında burada ve diğer bölgelerde yerel şahıslara ve kendi taraftarlarına dilediği gibi toprak dağıtmış¹⁸³ ve bu *senatus* tarafından da onaylanmıştır¹⁸⁴.

Sonuç olarak, Pontos Bölgesi'nde Paphlagonia'nın M.Ö. 6-5, Pontos Galatikos'un M.Ö. 3-2, Komana Pontika tapınak devletinin M.S. 34-35 ve Pontos Polemoniakos'un M.S. 64-65 yıllarında imparatorluğa dâhil edilmesiyle başlangıçta Pompeius tarafından yapılan düzenlemeler genel hatlarıyla tekrar sağlanmış ancak bu bölgeler genel olarak *Pontus et Bithynia* Eyaleti yerine Galatia ve Cappadocia" Eyaletleri'ne dâhil edilmişlerdir.

Arş. Gör. Mehmet Oktan
Akdeniz Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi,
Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü
07058 Kampus/Antalya
e-mail: mehmetoktan@akdeniz.edu.tr

¹⁸³ Arslan 2000, 169 vdd. Anadolu'da onun tarafından yeni oluşturulan bağımlı krallıkların amacının Parthların olası saldırılarını engellemek olduğunu ve bağımlı krallık sisteminin (Arslan 2000, 176) Antonius'un Anadolu egemenliği sırasında askeri açıdan düzenli bir şekilde işlediğini belirtmektedir.

¹⁸⁴ App. *civ.* 5. 75.

KAYNAKÇA

- Ameling 1984 W. Ameling, "Das Archontat in Bithynien und die Lex Provinciae Des Pompeius", *EA* 3, 1984, 19-32.
- Arslan 2000 M. Arslan, *Antikçağ Anadolu'sunun Savaşçı Kavmi Galatlar* (2000).
- Arslan 2007 M. Arslan, *Mithradates VI Eupator: Roma'nın Büyük Düşmanı* (2007).
- Braund 2002 D. C. Braund, "Client Kings", içinde: D. C. Braund (derl.), *The Administration of the Roman Empire 241 BC-AD 193*, 2002, 69-97.
- Broughton 1938 T. R. S. Broughton, "Roman Asia Minor", içinde: T. Frank (derl.), *An Economic Survey of Ancient Rome I-IV* (1938).
- Broughton 1946 T. R. S. Broughton, "Notes on Roman Magistrates. I. The Command of M. Antonius in Cilicia. II. Lucullus' Commission and Pompey's Acta", *TAPhA* 77, 1946, 35-43.
- Buchheim 1960 H. Buchheim, *Die Orientpolitik des Triumvirn M. Antonius: Ihre Voraussetzungen, Entwicklung und Zusammenhang mit den Politischen Ereignissen in Italien* (1960).
- Dmitriev 2000 S. Dmitriev, "Observations on the Historical Geography of Roman Lycaonia", *GRBS* 41, 2000, 349-375.
- Dreizehnter 1975 A. Dreizehnter, "Pompeius als Städtegründer", *Chiron* 5, 1975, 213-245.
- Durugönül 1993 S. Durugönül, "ΑΔΕΛΦΟΣ ΚΑΙ ΑΔΕΛΦΗ. Grabstele eines Geschwister-Ehepaars aus Pompeiupolis in Paphlagonien", *EA* 21, 1993, 61-69.
- Ehrenberg 1953 V. Ehrenberg, "Imperium Maius in the Roman Republic", *AJPh* 74, 1953, 113-136.
- Erciyas 2006 D. B. Erciyas, *Wealth, Aristocracy and Royal Propaganda under the Hellenistic Kingdom of the Mithradatids in the Central Black Sea Region of Turkey* (2006).
- Fletcher 1939 W. G. Fletcher, "The Pontic Cities of Pompey the Great", *TAPhA* 70, 1939, 17-29.
- Goldsworthy 2006 A. Goldsworthy, *Caesar: The Life of a Colossus* (2006).
- Harris 1980 B. F. Harris, "Bithynia: Roman Sovereignty and the Survival of Hellenism", *ANRW* II 7. 2, 1980, 857-902.
- Hayne 1974 L. Hayne, "The Politics of M. Glabrio, Cos. 67", *CPh* 69, 1974, 280-282.
- Houghtalin 1993 L. Houghtalin, *The Personification of the Roman Provinces* (1993).
- Jones 1978 C. P. Jones, *The Roman World of Dio Chrysostom* (1978).
- Jones 1998a A. H. M. Jones, *The Greek City from Alexander to Justinian* (1998).
- Jones 1998b A. H. M. Jones, *The Cities of the Eastern Roman Provinces* (1998).
- Kallet-Marx 1995 R.M. Kallet-Marx, *Hegemony to Empire: The Development of the Roman Imperium in the East from 148 to 62 BC* (1995).
- Kaya 1998 M. A. Kaya, "Anadolu'da Roma Egemenliği ve Pompeius'un Siyasal Düzenlemeleri", *Tarih İncelemeleri Dergisi* 13, 1998, 163-173.
- Kaya 2000 M. A. Kaya, *Anadolu'daki Galatlar ve Galatya Tarihi* (2000).
- Keil 1936 J. Keil, "The Greek Provinces", *CAH* 11, 1936, 555-605.
- Lendon 1997 J. E. Lendon, *Empire of Honour: The Government in the Roman World* (1997).
- Leschhorn 1992 W. Leschhorn, "Die Anfänge der Provinz Galatia", *Chiron* 22, 1992, 315-336.

- Levick 1996 B. M. Levick, "Greece (including Crete and Cyprus) and Asia Minor", *CAH* 10, 1996, 641-676.
- Lintott 1993 A. Lintott, *Imperium Romanum: Politics and Administration* (1993).
- Macro 1980 A.D. Macro, "The Cities of Asia Minor Under the Roman Imperium", *ANRW* II 7.2, 1980, 659-698.
- Magie 1950 D. Magie, *Roman Rule in Asia Minor to the End of the Third Century After Christ I-II* (1950).
- Marek 1993 Chr. Marek, *Stadt, Ära und Territorium in Pontus-Bithynia und Nord-Galatia* (1993).
- Marek 1994 Chr. Marek, "Das Datum einer Statthalterschaft in Pontus-Bithynia: L. Hedius Rufus Lollianus Avitus", *EA* 23, 1994, 83-86.
- Marek 2003 Chr. Marek, *Pontus et Bithynia: Die Römischen Provinzen im Norden Kleinasiens* (2003).
- Marshall 1968 A.J. Marshall, "Pompey's Organization of Bithynia-Pontus: Two Neglected Texts", *JRS* 58, 1968, 103-110.
- Mason 1974 H. J. Mason, *Greek Terms for Roman Institutions: A Lexicon and Analysis, American Studies in Papyrology* 13 (1974).
- Mitchell 1984 S. Mitchell, "The Greek City in the Roman World the Case of Pontus and Bithynia", *Proceedings of the VIIIth International Congress of Greek and Latin Epigraphy, Athens* 1982, 1984, 120-133.
- Mitchell 1993 S. Mitchell, *Anatolia I: Land, Men, and Gods in Asia Minor, The Celts in Anatolia and the Impact of Roman Rule* (1993).
- Mitchell 2002 S. Mitchell, "In Search of the Pontic Community in Antiquity", *ProcBritAc.* 114, 2002, 35-66.
- Pelling 1996 Ch. Pelling, "The Triumviral Period", *CAH* 10, 1996, 1-70.
- Saprykin 1997 S. J. Saprykin, *Heracleia Pontica and Tauric Chersonesus before Roman Domination* (1997).
- Seager 1994 R. Seager, *Pompey the Great: a political biography* (1994).
- Sherwin-White 1966 A. N. Sherwin-White, *The Letters of Pliny: A Social and Historical Commentary* (1966).
- Sherwin-White 1994 A.N. Sherwin-White, "Lucullus, Pompey and the East", *CAH* 9, 1994, 229-265.
- Southern 2006 P. Southern, *Pompeius (Aus dem Englischen von Hans-Jürgen Steffen)* (2006).
- Stumpf 1986 G. R. Stumpf, *Numismatische Studien zur Chronologie der Römischen Statthalter in Kleinasien: (122 v. Chr - 163 n. Chr.)* (1986).
- Sumner 1966 G. V. Sumner, "Cicero, Pompeius and Rullus", *TAPhA* 97, 1966, 569-582.
- Sullivan 1980 R. D. Sullivan, "Dynasts in Pontus", *ANRW* II 7. 2 (1980) 913-930.
- Syme 1938 R. Syme, "The Allegiance of Labienus", *JRS* 28, 1938, 113-125.
- Syme 1960 R. Syme, "Piso Frugi and Crassus Frugi", *JRS* 50, 1960, 12-20.
- Syme 1995 R. Syme, *Anatolica: Studies in Strabo* A. Birley (Ed.) (1995).
- Şahin 1992 S. Şahin, "Statthalter der Provinzen Pamphylia-Lycia und Bithynia-Pontus in der Zeit der Statusänderung beider Provinzen unter Mark Aurel und Lucius Verus", *EA* 20, 1992, 77-90.
- Şahin 1999 S. Şahin, *Die Inschriften von Perge I*, IK 54 (1999).

- Thomasson 2001 B. E. Thomasson, "The Eastern Provinces till Diocletian: A Rapid Survey", içinde: O. Salomies (derl.), *The Greek East in the Roman Context Proceedings of a Colloquium Organised by the Finnish Institute at Athens* May 21 and 22, 1999, 2001, 1-11.
- Weimert 1984 H. Weimert, *Wirtschaft als landschaftsgebundenes Phänomen: Die antike Landschaft Pontos Eine Fallstudie* (1984).
- Wellesley 1953 K. Wellesley, "The Extent of the territory added to Bithynia by Pompey", *RbM* 96, 1953, 293-318.
- Wesch-Klein 2001 G. Wesch-Klein, "Bithynia, Pontus et Bithynia, Bithynia et Pontus – ein Provinzname im Wandel der Zeit", *ZPE* 136, 2001, 251-256.
- Williams – Williams 1988 R. S. Williams – B. P. Williams, "Cn. Pompeius Magnus and L. Afranius: Failure to Secure the Eastern Settlement", *CJ.* 83, 1988, 198-206.
- Wiseman 1994a T. P. Wiseman, "The Senate and the *populares*, 69-60 BC", *CAH* 9, 1994, 327-368.
- Wiseman 1994b T. P. Wiseman, "Caesar, Pompey and Rome, 59-50 BC", *CAH* 9, 1994, 368-424.